

ZİLELİ ÂŞIK CEYHUNÎ'NİN YOZGATLI HALK ŞAİRLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Özet

Tokatlı Cemalî, Hicrî, Zileli Tahtabacak, Mevcî, Zileli Nagâmî, Zileli Aşuğ Sermî, Zileli İlhamî, Niksarlı Bedri, Niksarlı Cesûrî, Sivaslı Pesendî gibi âşıklarla beraber Yozgatlı Seyhunî ve Yozgatlı Mesudî de Zileli Âşık Ceyhunî'nin çıraklarındandır.

Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgatlı halk şairleri üzerine etkileri iki ana başlık altında incelenecektir. 1. Usta-Çıracak Geleneği Bağlamındaki Etkileri, 2. Nazire Söyleme Geleneği Bağlamındaki Etkileri.

“Usta-Çıracak Geleneği Bağlamındaki Etkileri” başlığı altında Yozgatlı Seyhunî ve Yozgatlı Mesudî gibi Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgatlı çıraklarından söz edilecek, “Nazire Söyleme Geleneği Bağlamındaki Etkileri” başlığı altında da Yozgatlı Hüznî ve Yozgatlı / Sorgunlu/ Taşpınarlı Âşık İkrâmî, Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu, Yozgatlı Âşık Yükseli gibi Zileli Âşık Ceyhunî'nin şiiirlerine nazire söyleyen / yazan Yozgatlı halk şairleri ile ilgili bilgilere ve bu âşıkların nazirelerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Edebiyatı, Ceyhunî, Zile, Usta-Çıracak Geleneği, Nazire Söyleme

Giriş

Zileli Âşık Ceyhunî'nin asıl adı Ömer'dir. Doğum tarihi konusunda kesin bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Âşığın doğum tarihi kimi kaynaklarda 1832 (Ozankan 1960: 128-132, Yener 1973: 166-168, Yardımcı 1983: 114-118), kimisinde 1833 / 1835 (Koçak 1938: 9-14), kimilerinde de 1837, 1842, 1847 (İvgin-Yardımcı 1996: 7) olarak verilir. Doğum yeri Zile'nin Çıkrıkçı nahiyesidir. Şimdi mahalle olan Çıkrıkçı'yı “Çıkrıkçı” (İvgin-Yardımcı 1996:7) olarak yazanlar da vardır. Âşığın babası Çördükoğullarından Ahmet'tir. Ailesinin Himmetoğulları diye de anıldığı kaydedilmiştir (İvgin-Yardımcı 1996:7). 1912'de, Çorum'un Alaca ilçesine giderken İsa Hacı köyünde vefat eden (İvgin-Yardımcı 1996:10) Zileli Âşık Ceyhunî, 12 telli çöğürü eşliğinde şiiirlerini söyleyen, davudî sesli usta bir âşık olarak tanınır (İvgin-Yardımcı 1996:8).

Asıl adı Ömer olan âşığa Ceyhunî mahlasını ustası Tokatlı Nuri vermiştir. Ustası Tokatlı Nuri vasıtasıyla Erzurumlu Âşık Emrah koluna mensup olan Ceyhunî, kendi şiiirleri yanında Erzurumlu Emrah'ın ve Tokatlı Nuri'nin deyişlerini de ustası malı olarak söylemiştir. Doğmaca şiiirler de söyleyen âşığın bu şiiirlerinin çoğu yazıya geçirilmemiştir.

Gezgin âşıklardandır. Tokat dışında Yozgat ve Çorum'da da çok tanınan bir âşıktır. Bu sebeple, bazı kaynaklarda “Çorumlu” olduğu da yazılmaktadır. Zileli eşi Şakire'den ayrılan âşık, Çorumlu Kâhya oğullarından Meryem adlı bir kızla evlendiği için hayatının bir bölümünü Çorum'da yaşadığı ve Çorum'da vefat ettiği için Çorumlu sayıldığı

belirtilmektedir. Erzurumlu Âşık Ceyhunî (İvgin-Yardımcı 1996:107-115) ve Karanlı Âşık Ceyhunî (İvgin-Yardımcı 1996:116-135) de Zileli Âşık Ceyhunî ile aynı mahlası kullandığı için bu üç âşığın şiiirleri karıştırılabilmektedir.

Bazı şiiirlerinde tasavvufî nakışlar bulunan Zileli Âşık Ceyhunî'nin, Tokat'ta, Kadirî şeyhi Balak Baba'ya intisap ettiği de söylenir. Zileli Âşık Ceyhunî'nin “Çorumlu” olduğu yazılan yazıya göre; âşığın sazı Alaca'da, Teberik köyünde Dede Kargın oğullarından Dede Bey'dedir. Diğer eşyaları da “kutsal birer hatıra olarak” Alaca'da taksim edilmiştir. Başında daima “beyaz bir külâh” bulunan âşık “ihtiyarlığına doğru” Bektaşî tarikatına geçmiştir (İvgin-Yardımcı 1996).

1. Usta-Çıracak Geleneği Bağlamındaki Etkileri

Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgatlı halk şairleri üzerine etkilerini belirlerken öncelikle âşık kol-ları açısından konuya yaklaşmakta yarar vardır. Erzurumlu Emrah'ın çırağı Tokatlı Nuri, Zileli Âşık Ceyhunî'nin ustasıdır. Bir şiiirinde de bu gerçeği şöyle ifade eder: “Ceyhunî var Nuri çıraklarından”. Bu silsileyle Erzurumlu Emrah koluna mensup olan Zileli Âşık Ceyhunî de çıracak yetiştirerek bu âşık kolunun devamını sağlamıştır. Cahit Öztelli de Zileli Şairler adlı kitabında Âşık Ceyhunî'den söz ederken “muhitinde geniş bir şöhrete sahip olduğu, yetiştirdiği çıraklarının çokluğu ile sabittir.” demektedir. Tokatlı Cemalî, Hicrî, Zileli Tahtabacak, Mevcî, Zileli Nagâmî, Zileli Aşuğ Sermî, Zileli İlhamî, Niksarlı Bedri, Niksarlı Cesûrî, Sivaslı Pesendî gibi âşıklarla beraber Yozgatlı Seyhunî ve Yozgatlı Mesudî de Zileli Âşık Ceyhunî'nin çıraklarındandır. Yozgatlı Hüznî

ile Yozgatlı Seyrî'nin de Ceyhunî'ye çıraklık etmiş olabileceğine dair bilgiler vardır.

Usta-çırak ilişkisi, Yozgatlı âşıklar arasında yaygın olmamakla beraber az da olsa görülür. Sözelimi; Gamlı'nın üstadı Tokatlı Nuri'dir (Oğuz 1994: 75). Seyrî, Yozgat'a gelen Emrah, Pesendî, Nuri, Ceyhunî gibi âşıkları dinleyerek şairliğini geliştirir (Oğuz 1994: 142).

a. Yozgatlı Âşık Seyhunî: 19. yüzyılın ikinci yarısında Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde doğduğu, Zileli Âşık Ceyhunî'nin çıraklarından biri olduğu ve 20. yüzyılın başlarında öldüğü bilinmektedir. Yeni bilgi ve belgeler bulunana kadar, hakkında başka bilgimiz yoktur. Şiirlerinden örneklerle de –şimdilik- ulaşılamamıştır. Yozgat Şairleri ve Yazarları adlı kitap ile Yozgat Şairleri ve Yazarları Ansiklopedisi'nde de âşıkla ilgili hiçbir bilgi verilmemektedir.

b. Yozgatlı Mesudî: Yozgatlı Âşık Seyhunî ile birlikte Zileli Âşık Ceyhunî'nin çıraklarından biri olduğundan başka hakkında bir bilgiye ve şiirlerinden örneklerle ulaşılamamıştır.

c. Yozgatlı Hüznî: 1879/ 1880'de doğan Hüznî'nin asıl adı Mehmed Bahaeddin'dir. Hüznî mahlasından başka Hizbî mahlasını da kullanmıştır. İptidai ve idadi mekteplerinden sonra Yozgat'ta Sağır Mustafa Ağa Medresesi'ne kaydolmuş, dördüncü sınıfta iken medreseden ayrılarak Yozgat Mahkeme-i Şer'iyesinde zabıt kâtibi olarak göreve başlamıştır. 1903 /1904'te asker olan Hüznî, 1915 /1916'dan 1918'e kadar Zile'de tabur imamlığı da yapmıştır (Oğuz 1988: 1-11). 17 Ocak 1936'da Yozgat'ta vefat etmiştir (Oğuz 1988: 12). “Emrah'ın Türk Saz Şiiri İçindeki Yeri ve Yetiştirdiği Ustalar” (Sakağolu) başlıklı makalede Yozgatlı Hüznî de Âşık Ceyhunî'nin çıraklarından biri olabileceği belirtilmektedir. Hüznî ile ilgili çalışmalarda konuyla ilgili yeterli bilgi ve belge bulunmamaktadır. Ahmet Talat Onay, 1891'de yapılan bir panayırda Ceyhunî, Serdarî ve Hüznî'nin saz çalıp söylediğini bildirmektedir (Onay 1933: 6-8). Mahmut Işıttan'a göre Hüznî, Ceyhunî'ye çıraklık etmemiştir (Işıttan 1964: 3403). “O panayırda Serdarî'nin Ceyhunî ile atıştığı, birlikte çalıp söylediği bilinen bir gerçektir.” diyen Mehmet

Yardımcı Yozgatlı Hüznî'nin de Âşık Ceyhunî'nin çıraklarından biri olabileceği konusunda şöyle söyler: “O panayırda Hüznî, Ceyhunî ile usta bir âşık gibi saz çalıp atışmış olmayıp, yeni saza başlayan genç bir Ceyhunî çırağı olması gerekir. Çünkü o tarihte Ceyhunî 58, Hüznî ise henüz 12 yaşındadır.” Yeri gelmişken belirtelim ki, Yozgatlı Hüznî'nin saz çalmadığı bilinmektedir (Oğuz 1988: 15).

Kimi kaynaklarda Tokatlı Nuri'nin çıraklarından Zileli Ceyhunî'ye çıraklık ettiği belirtilen Hüznî'nin herhangi bir âşığa çırak olmadığını kaydeden kaynaklar (Oğuz 1994: 98) da olmakla birlikte, 1998'de Yozgatlı Âşık Nuranî ve Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu'ndan derlenen bilgilere göre Zileli Âşık Ceyhunî ile Yozgatlı Hüznî'nin ilişkisi o panayırda sınırlı değildir. Derlemede, Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyüne gittiği, Yozgatlı Hüznî ve İkrâmî ile birlikte “Kahvecioğulları”nın odasında deyişmeler yaptıkları söylenmektedir. Zileli Âşık Ceyhunî vefat ettiğinde Yozgatlı Hüznî 32-33, Yozgatlı Âşık İkrâmî de 16-17 yaşlarında olduğuna göre, Yozgatlı Âşık İkrâmî, Zileli Âşık Ceyhunî ile aynı mecliste bulunmuş olsa bile ikisinin atışma yapmış olma ihtimali zayıf görünmektedir.

d. Yozgatlı Âşık Seyrî: Öcal Oğuz'un verdiği bilgiye göre Yozgatlı Âşık Seyrî, Yozgat'a gelen başka âşıklar yanında Zileli Âşık Ceyhunî'yi de dinleyerek şairliğini geliştirmiştir (Oğuz 1994: 142). Burada Yozgatlı Âşık Seyrî'nin Zileli Âşık Ceyhunî'ye çıraklık edip etmediği açıkça söylenmemiş olsa bile, Zileli Âşık Ceyhunî'yi dinlediği ve ondan etkilenmediği belirtilmektedir.

2. Nazire Söyleme Geleneği Bağlamındaki Etkileri

Zileli Âşık Ceyhunî'nin bazı şiirlerine nazire söyledikleri / yazdıkları belirlenen Yozgatlı halk şairleri arasında Yozgatlı Hüznî, Yozgatlı İkrâmî, Yozgatlı Türkmenoğlu ve Yozgatlı Yükseli'yi sayabiliriz¹.

a. Yozgatlı Hüznî'nin Nazireleri

Zileli Ceyhunî'nin etkilediği halk şairleri-

¹Sözlü kaynaklardan değişik tarihlerde derlenerek kaydedilen Yozgatlı halk şairlerine ait şiir metinleri, Bayram Durbilmez özel arşivinde mevcuttur.

nin başında Yozgatlı Hüznî gelmektedir. Hüznî, Ceyhunî'nin bir divanını müseddes, bir koşmasını da tanzir etmiştir.

Evvel ateş püskürürken ağzımdan
Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum
Tab ü fer kesildi iki gözümden
İpliği iğneye takamaz oldum

İçüp içüp asla bıkmaz idim ben
Kimsenin hatırın yıkmaz idim ben
Evvel meyhaneden çıkmaz idim ben
Nedendir bugünler çakamaz oldum

Diyar-ı gurbette çürüyüp kaldım
Ömrüm telef edip çürüyüp kaldım
Kupkuru kaskatı kuruyup kaldım
Ceyhunî'yim lâkin akamaz oldum (İvgin-Yardımcı 1996: 48).

Dört dörtlükten oluşan “oldum” redifli bu şiire Yozgatlı Hüznî'nin şöyle bir nazire söylediği / yazdığı tespit edilmiştir:

Kırcı boran duman tutdu dağları
Kapudan dışarı çıkamaz oldum
Güller soldu hazân bozdu bağları
Bağıma bahçeme bakamaz oldum

Coşkun sular gibi durmaz akardım
Bülbül idim gülistânı yıkardım
Lâle idim reyhân gibi kokardım
Kara çalı gibi kokamaz oldum

Bir zamân top gibi virirdim sadâ
Şimdi sinek gibi sızılarım hâ
Geçdi o yiğitlik geçdi o da'vâ
Bir sabî çocuğu yıkamaz oldum

Hizbî garîb baştan gitmez kederim
Eridi kemikler çürüdü derim
Çok sebzevât ekdim kalmadı ferim
Karıkları başa çıkamaz oldum (Oğuz 1988:135-136)

Ceyhuni'nin aşağıda metni verilen “sevdiğim” redifli koşması gibi Hüznî'nin de “sevdiğim” redifli

iki koşması vardır. Bunların nazire sayılıp sayılmayacağı konusunda kesin bir karara varamadık:

KOŞMA

Nezaket vaktinde hûbluk çağında
Efsun olmaz mar imişsin sevdiğim
Deryaları döksem teskin eylemez
Sen bir sönmez nar imişsin sevdiğim

Cevherlerde sen kanmışsın bir zaman
Cesedinde sen canmışsın bir zaman
Güzellere sen banmışsın bir zaman
Vaktin geçmiş farımışsın sevdiğim

Ceyhunî'nin pendin gûş eylemedin
Muhabbet meyinden nûş eylemedin
Bir kere hatırın hoş eylemedin
Ne vefasız yâr imişsin sevdiğim

Hüznî'nin “sevdiğim” redifli iki ayrı koşması:

Eğme kaşlarını yüzün dön bana
Suçum nedir küsdün bana sevdiğim
Çok kahırlı sözün geldi dün bana
Suçum nedir küsdün bana sevdiğim

Bakdım cemâline tâze gül gibi
Sevdân ile yandım oldum kül gibi
Akdı çeşmim yaşı oldu göl gibi
Suçum nedir küsdün bana sevdiğim

İflâh olmaz beni bir derde kaydun
Hançer-i cevrinle sinemi oydun
Hâtırımı yıkдын illere uydun
Suçum nedir küsdün bana sevdiğim

Hizbî sana âşık cân ile tenden
Mürüvvet merhâmet umarken senden
Nedir fikrin tezden osandın benden
Suçum nedir küsdün bana sevdiğim

Ben seni sevmişim cân ile tenden
Ha sen de beni sev n olur sevdiğim
Benden sen vaz gelme vaz gelmem senden
Sevgi iki baştan olur sevdiğim

Hüsnüne âşufte pek nev hevesdim

Kırdın hâtırımı ben sana küsdüm
Şimdi visâlinen ümîdim kesdim
Âhir derdin beni alır sevdiğim

Tâli'im karadır aksine kader
Olmadı visâlin bir kez müyesser
Âhû nigâhınla o ebrû hançer
Başımı sevdâya salar sevdiğim

Rahm eyle hâlîme ey çeşm-i siyâh
Tâkatim tâk oldu cevrinle billâh
Hizbî'ye ittiğin çekersin nâgâh
Herkes ittiğini bulur sevdiğim (Oğuz
1988:134-135)

Hizbî mahlasıyla oluşturduğu müseddes:
Ömrümü zâyî idip düşdüm bu dem mâtemlere
Derde düşdüm ey tabîb muhtâc dilim merhemlere
Rû siyâh geldim huzûra kıl kerem pür gamlara
“Çaresiz aldım efendim düşmüşüm bin hemlere
Vâsıl it bu bende-i gam hârını hurremlere”
Neşr iden sensin bütün kim rahmet(i) âlemlere

Ey Hudâ çün gark-ı lutfun oldu bunca hâs (u) âm
Nice fâsık nice fâcîr oldu lutfundan bekâm
Zikr (u) fikrim sensin ancak yâ İlâhî subh u şâm
“İsterim her ân rızânı ben budur dilde merâm
Lutfile kıldın nazar bin nice kem âdemlere”
Neşr iden sensin bütün kim rahmet(i) âlemlere

Nicesin hâs bende itdin hikmete irmez ukul
Sad hezârân eşkiyâ kim maksadına buldu yol
Nice zâhid eyledi ucubile zühdünden nükul
“Eyle dâreynde mu'azzez bendeni koyma melûl
Zümre-i ahyârdan it itme karîn şol kemlere”
Neşr iden sensin bütün kim rahmet(i) âlemlere

Hikmetin tahtında vardır nice kutb-ı evliyâ
Kudretin nâbud ider bir ânda yüz bin eşkiyâ
Bâb-ı lutfundan diğer bir bâba itmeme ilticâ
“Senden özge kalmasın gönlümde yâ Rab mâsivâ
Terk-i dünyâ itdiren sensin nice Edhem'lere”
Neşr iden sensin bütün kim rahmet(i) âlemlere

Avf idip Hizbî kulun isyânını yâ Rab aman
Hem dahî ihvân-ı dînle ber murâd it dü cihân
Ol şefâ'at kân-ı Amhemd hurmet (u) rahm it hemân
“Geldi sîru'l-yed bu Ceyhuni sana ya Müste'ân
Senden özge kim bakar hiç dîdesi pür nemlere”

Neşr iden sensin bütün kim rahmet(i) âlemlere
(Oğuz 1988:212-213)

b. Âşık İkrâmî'nin Naziresi:

Zileli Ceyhunî'nin şiirlerine nazire söylemiş
Yozgatlı halk şairlerinden biri de İkrâmî'dir. Asıl
adı Mehmet Gündoğan olan İkrâmî, nüfus kayıtlarına göre, 1 Temmuz 1312/ 1896'da, Yozgat'ın
Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyünde doğmuştur.
Tahsili olmadığı ve köyündeki “Hoca Mektebi”ne
devam ederek dinî bilgiler öğrendiği kaydedil-
mektedir. 1954'te, köyünde vefat etmiştir. Badeli
âşıklardan olduğu söylenen İkrâmî, şiirlerinde
“Memmet”, “Çerçi Memmet”, “Memmet İkrâmî”,
“İkrâmî”, “Karacaoğlan” gibi mahlaslar kullanmış-
tır (Durbilmez 2008: 127-128). Sözlü kaynakların
verdiği bilgilere göre, atıştığı âşıklar arasında Zileli
Ceyhunî de bulunmaktadır. Ancak bu bilgiyi doğ-
rulayacak herhangi bir yazılı belgeye sahip değiliz.

Yozgatlı (Sorgun- Taşpınar) Âşık İkrâmî'nin na-
zire söylediği Ceyhunî'nin “bulunmaz” redifli bir
koşması:

El vurup tabibâ incitme beni
Zira aşk derdine derman bulunmaz
Ne derttir bilmezem sızlatan beni
Can gider visâle canân bulunmaz

Var iken sinede hezarân dağlar
Aşk oduna düştüm can evim yanar
Yar ile sine saf olacak dağlar
“At bulunur meydan bulunmaz”

Çok gördüm feleğin serencamını
Murat üzere kimler aldı kâminı
Kanda nuş ederse ecel câminı
Göçen Ceyhunî' den nişan bulunmaz (İvgin-
Yardımcı 1996: 65)

“Bulunmaz” redifli bu şiire Yozgatlı Âşık
İkrâmî'nin naziresi şöyledir:

Sevdiği sılada, gendi gurbette
Âşığın derdine derman bulunmaz
Aşğın ataşında ciyeri yanar
Can uçar gider de canan bulunmaz

Garac'oğlan derler bahdım da gara
Yaralı sinamda hezaran yara
Ağlarım düşüme hep fura fura
İnlerim sesimi duyan bulunmaz

Gader serencamı vade yetirir
Ecel gelir gelmez alır götürür
Ömür boş geçmişse siler süpürür
Âşık İkrâmî'den nişan bulunmaz

İkrâmî'nin Ceyhunî'ye ait "Akil beri gel beri gel / Bir gönüle nazar eyle" ayak beytiyle başlayan sema-
isine söylediği nazire de iki âşığın görüşmüş olma
ihtimalini güçlendirmektedir.

Akil beri gel beri gel
Bir gönüle nazar eyle
Ağız söyler kulak dinler
Öten dile nazar eyle

Baştır gövdeyi götüren
Ayak menzile yetiren
Kalmış işleri bitiren
İki ele nazar eyle

İki elim kızıl kanda
Çok günahlar vardır bende
Mürüvvetle kerem sende
Düşmüş kula nazar eyle

Bezîrgân olup da satma
Sermeyene hiyle katma
Yolun eğrisine gitme
Doğru yola nazar eyle

Ceyhunî'yem gevher kâni
Hak sendedir özün tanı
İptidâ yokla sen seni

Sonra ele nazar eyle (İvgin- Yardımcı 1996: 75)

İkrâmî'nin naziresi:
Akil beri gel beri gel
Bir gönüle nazar eyle
Doğru olsun niyet, amel
Doğru yola nazar eyle

Guzel bahan guzel görür
Seven sevdiğine yörür
Sevdiğinden haber verir
Esen yeke dikkat eyle

Biri guler, biri üzgün
Birisi dos(t), biri kusgün
Biri düzgün, biri azgın
Cümle gula dikkat eyle

Hedefime varam dersin
Muradıma erem dersin
Söz verip de duram dersin
Ağza, dile nazar eyle

İkrâmî'yem gevher kani
Hagga gurban eyle canı
İpti yohla sen gendini
Sonra ele nazar eyle

c. Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu'nun Nazireleri

Zileli Ceyhunî'nin şiiirlerine nazire söylemiş
Yozgatlı halk şairlerinden biri de Yozgatlı Âşık
Türkmenoğlu'dur. Asıl adı Bahri Durbilmez olan
Türkmenoğlu, nüfus kayıtlarına göre, 1 Temmuz
1944'te Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar
köyünde doğmuştur. Resmî bir tahsili olmayan
âşık, 14 Mayıs 1998'de vefat etmiştir. Usta bir
âşık olarak tanınan Türkmenoğlu, doğmaca şiiirler
söyleyebilen ve atışma yapan badeli âşıklardandır
(Durbilmez 2008: 185-186).

Zileli Âşık Ceyhunî'nin "Evvel ateş püskürür-
ken ağzımdan / Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum
/ Tab ü fer kesildi iki gözümünden / İpliği iğneye
takamaz oldum" dörtlüğüyle başlayan koşmasına
Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu'nun söylediği nazire
şöyledir:

Evvel meydanları titiretirdim
Garıncayı bile yihamaz oldum
Bütün sermayemi boşa bitirdim
Dos(t)ların yüzüne bahamaz oldum

İki ay duvardı iki gözümünden
Sızılar sarmazdı iki dizimden
Âşihlar gorhardı bir çif(t) sözümünden
Şimdi atışmaya çihamaz oldum

Tarlada buğdayın destesiyim
Binada galıbın ustasıyıldım
Meydan guleşinin hastasıyıldım
Cuvaramı bile yahamaz oldum

Gağnı galdırırdım iki elinen
Yarışa girerdim esen yelinen
Garip Türkmenoğlu gambır belinen
Abdes(t) suyum bile dökemez oldum

Zileli Âşık Ceyhuni'nin "Olmasa" redifli koşma-
sına Yozgatlı Türkmenoğlu tarafından nazire söylen-
miştir:

Çiğer kebabından hoşlanır canım
İçinde tuz biber soğan olmasa
Şarab-ı gülfuma pek kaynar kanım
İçerim kaseyle peyman olmasa

Hasret ateşiyle sarardım soldum
Muhabbet bezminde nişane oldum
Peymaneler gibi boşalıp doldum
Gelir mi zevkimiz canan olmasa

İçip içip sarhoş oldukça baygın
Ararım bağdakeş kendime uygun
Sabahları kalkar çiğeri yangın

Ölür bu *Ceyhuni* ayran olmasa (İvgin- Yardımcı
1996: 30)

Bu yalan dünya da fanidir fani
Dünya neye yarar insan olmasa
Bu fani dünyada kalanlar hani
İnsan neye yarar iman olmasa

Ahirette iman, dünyada vatan
Vatanda al bayrak, bayrakta al kan
Sıladan uzakta gariptir insan
Gurbet yer bitirir vatan olmasa

Garip Türkmenoğlu, geçiyo(r) ömür
Aşgın ataşıyla eriyo(r) demir
Her can uçup gider gelince emir
Bu can neye yarar canan olmasa

ç. Âşık Yükseli'nin Nazireleri:

Asıl adı Osman Yüksel olan Âşık Yükseli, 1946'da
Yozgat'ın Yudan köyünde doğmuş, ilkokul mezunu
bir halk şairidir. Âşık Yükseli'nin (Osman Yüksel)
nazireleri, doğrudan Âşık Ceyhuni'nin şiirlerine
değil, Âşık Türkmenoğlu tarafından söylenen na-

zirelerin etkisiyle oluşturulmuştur. Dikkat edilirse
âşgın şiiri "Türkmenoğlu şerbet damlar dilinden
/ Hançeri hasmıma çakamaz oldum/ Meydanlar
benimdi aldın elimden / Şimdi atışmaya çakamaz
oldum" hitabıyla başlamaktadır.

YOZGATLI TÜKMENOĞLUNA NAZİRE

Türkmenoğlu şerbet damlar dilinden
Hançeri hasmıma çakamaz oldum
Meydanlar benimdi aldın elimden
Coşkun sular gibi akamaz oldum

Edep erkan okuyorum yüzünden
Okuyanlar anlar beni sözümden
Türk halkını seviyorum özümden
Gayli dost hatırı yıkamaz oldum

Usta idim ustalıktan vaz geçtim
Ben de şairliği bir sanat seçtim
Kapotumu alıp kefenim biçtim
Açıp da bir kere bakamaz oldum

Yarışı alamam gayli kocadım
Güzel Türkiye'ye canım adadım
Adım *Osman* benim, *Yüksel* soyadım
Boynuma madalya takamaz odum

YOZGATLI TÜKMENOĞLUNA NAZİRE

Dinle Türkmenoğlu geçmesin çağın
Pehlivan olur mu meydan olmasa
Dosta açık olsun o gönül bağın
Bülbül neye yarar bağban olmasa

Kimi mevlüt kimi irfan kanıdır
Başarılı olmak yiğit şanıdır
Sustum bu meydanlar dost mekanıdır
Neyleyim meydanı yâran olmasa

Bazı yağmur yağar bazı tipi kar
Dost istemez dosta gele bir zarar
Hep peşinde olur vefalı bir yâr
Yükseli neyleyim canan olmasa

Değerlendirme ve Sonuç:

Zileli Âşık Ceyhuni'nin etkilediği Yozgatlı
âşıklar arasında çırakları Seyhuni, Mesudi, Hüznî

ve Seyrî dışında ve İkrâmî'nin Ceyhunî ile atışmalar yaptığı da sözlü kaynaklarca belirtilmektedir.

Hüznî, İkrâmî, Türkmenoğlu ve Yükselî gibi Yozgatlı halk şairleri Zileli Âşık Ceyhunî'nin bazı şiirlerine nazire söylemişler / yazmışlardır.

Elimizdeki örneklerden hareketle tespitlerimize göre, Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgatlı halk şairleri tarafından en fazla tanzir edilen şiiri “*Evvel ateş püskürürken ağzımdan / Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum*” ayak beyti ile başlayan koşmasıdır. Bu koşmaya Yozgatlı Hüznî, Yozgatlı Türkmenoğlu ve Yükselî tarafından nazireler söylenmiş / yazılmıştır. Zileli Âşık Ceyhunî'nin bu koşmasının ayak dizeleri şöyledir: *Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum / İpliği iğneye takamaz oldum / Nedendir bugünler çakamaz oldum / Ceyhunî'yim lâkin akamaz oldum*

Yozgatlı Hüznî tarafından bu şiire söylenen / yazılan nazirenin ayak dizeleri şöyledir: *Kapudan dışarı çıkamaz oldum / Bağırma bahçeme bakamaz oldum / Kara çalı gibi kokamaz oldum / Bir sabî çocuğu yıkamaz oldum / Karıkları başa çıkamaz oldum*

Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu'nun naziresinin ayak dizeleri şöyledir: *Garıncayı bile yıhamaz oldum / Dos(t)ların yüzüne bahamaz oldum / Şimdi atışmaya çıhamaz oldum / Cuvarımı bile yahamaz oldum / Abdes(t) suyum bile dökemez oldum*

Yozgatlı Âşık Yükselî'nin naziresinin ayak dizeleri şöyledir: *Hançeri hasmıma çakamaz oldum / Coşkun sular gibi akamaz oldum / Gayli dost hatırı yıkamaz oldum / Açıp da bir kere bakamaz oldum / Boynuma madalya takamaz odum*

Zileli Âşık Ceyhunî'nin “*El vurup tabibe incitme beni / Zira aşk derdine derman bulunmaz / Ne derttir bilmezem sızlatan beni / Can gider visüle canan bulunmaz*” dörtlüğüyle başlayan koşmasına ve “*Akil beri gel beri gel / Bir gönüle nazar eyle / Ağz söyler kulak dinler / Ölen dile nazar eyle*” dörtlüğü ile başlayan semaîsine Yozgatlı / Sorgunlu / Taşpınarlı Âşık İkrâmî'nin nazireler söylediği tespit edilmiştir. Bu nazireler, iki âşığın Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyünde görüştükları yönündeki bilgilerin doğruluğunu da desteklemektedir. Zileli Âşık Ceyhunî'nin “*bulunmaz*” redifli koşmasının ayak dizeleri şöyledir: *Zira aşk derdine derman bulunmaz / Can gider visüle canân bulunmaz / “At*

bulunur meydan bulunmaz” / Göçen Ceyhunî’ den nişan bulunmaz.

“*Bulunmaz*” redifli bu şiire Yozgatlı Âşık İkrâmî'nin naziresinin ayak dizeleri şöyledir: *Âşığın derdine derman bulunmaz / Can uçar gider de canan bulunmaz / İlerim sesimi duyan bulunmaz / Âşık İkrâmî'den nişan bulunmaz*

Yozgatlı Âşık İkrâmî tarafından tanzir edilen Zileli Âşık Ceyhunî'nin “*nazar eyle*” redifli şiirinin ayak dizeleri şöyledir: *Bir gönüle nazar eyle / Öten dile nazar eyle / İki ele nazar eyle / Düşmüş kula nazar eyle / Doğru yola nazar eyle / Sonra ele nazar eyle.*

Bu şiire Yozgatlı Âşık İkrâmî tarafından söylenen nazirenin ayak beyti bile aynı olup “*Akil beri gel beri gel / Bir gönüle nazar eyle*” dizeleriyle başlamaktadır. Bu şiirin son dörtlükleri de neredeyse aynıdır: “*Ceyhunî yem gevher kâni / Hak sendedir özün tanı / İptidâ yokla sen seni / Sonra ele nazar eyle*” / “*İkrâmî yem gevher kani / Hagga gurban eyle canı / İpti yohla sen gendini / Sonra ele nazar eyle*”

Yozgatlı Âşık İkrâmî tarafından söylenen nazirenin ayak dizeleri şöyledir: *Bir gönüle nazar eyle / Doğru yola nazar eyle / Esen yele dikkat eyle / Cümle gula dikkat eyle / Ağza, dile nazar eyle / Sonra ele nazar eyle.*

Zileli Âşık Ceyhunî'nin “*Ciğer kebabından hoşlanır canım / İçinde tuz biber soğan olmasa / Şarab-ı gülfuma pek kaynar kanım / İçerim kaseyle peyman olmasa*” dörtlüğüyle başlayan koşmasına Yozgatlı Türkmenoğlu ve Yükselî tarafından nazireler söylendiği / yazıldığı görülmektedir. Ceyhun

Zileli Âşık Ceyhunî'nin “*Olmasa*” redifli koşmasının ayak dizeleri şöyledir: *İçinde tuz biber soğan olmasa / İçerim kaseyle peyman olmasa / Gelir mi zevkimiz canan olmasa / Ölür bu Ceyhunî ayrılan olmasa*

Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu tarafından bu şiire söylenen nazirenin ayak dizeleri şöyledir: *Dünya neye yarar insan olmasa / İnsan neye yarar iman olmasa / Gurbet yer bitirir vatan olmasa / Bu can neye yarar canan olmasa*

“*Olmasa*” redifli koşmaya Yozgatlı Âşık Yükselî'nin yazdığı / söylediği nazirenin ayak dizeleri şöyledir: *Pehlivan olur mu meydan olmasa /*

*Bülbül neye yarar bağban olmasa / Neyleyim meydana
nı yâran olmasa / Yükseli neyleyim canan olmasa*

Bu bilgiler ışığında, Zileli Âşık Ceyhunî'nin mensup olduğu âşık koluna Seyhunî ve Mesudî'den başka Hüznî, Seyrî, İkrâmî, Türkmenoğlu ve Yükselî'nin de eklenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Kaynaklar

DURBİLMEZ, Bayram, 2008, **Taşpınarlı Halk Şairleri**, Ankara: Ürün Yayınları.

ERGUN, Saadettin Nüzhet, **Türk Şairleri**, İstanbul.

İŞİTMAN, Mahmut, 1964, "Yozgatlı Hizbî (Hüznî)", **TFA**, c.8, S.178.

İVGİN, Hayrettin- Mehmet YARDIMCI, 1996, **Zileli Âşık Ceyhunî / Hayatı, Sanatı, Şiirleri ve Diğer Ceyhunîler**, Ankara: Ürün Yayınları.

KAHRAMAN, Mehmet, 1996, **Tokat'ta Âşıklık Geleneği ve Ceyhunî**, 182 s., (Yön: Yard. Doç. Dr. Ali Yakıncı), Ankara: Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans tezi.

KOÇAK, Halit, 1938, "Ceyhuni ve Çıraqları", **Çorumlu Mecmuası**, S. 6, Çorum, s.9-14.

OĞUZ M. Öcal, 1988, **Yozgatlı Hüznî**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

OĞUZ, M. Öcal, 1991, "Çorum'da Bir Mecmua", **Millî Folklor**, C. 2, S.11, Ankara, s. 39 – 41.

OKAY Haşim Nezihî, 1969, "Ceyhunî", **Folklor Dergisi**, Yıl : 1, S. 7.

ONAY, Ahmet Talat, 1933, **Tokatlı Âşık Nuri**, Çankırı

OZANKAN, Cenap, 1960, **Kırık Halk Şairi**, İstanbul.

ÖZTELLİ, H. Cahit, 1944, **Zileli Şairler**, Samsun: Vilâyet Matbaası

SAKAOĞLU Saim, 1986, "Emrah'ın Türk Saz Şiiri İçindeki Yeri ve Yetiştirdiği Ustalar", **Erciyes**, Mayıs, S. 101, Kayseri, s.31-34.

TEZCAN, Fatma, 1994, **Zileli Ceyhunî**, III+70 s. (Yön: Yard. Doç. Dr. M. Öcal Oğuz) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 2, İstanbul: Dergâh Yayınları,

YARDIMCI, Mehmet, 1983, **Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları**, Ankara.

YENER, Cemil, 1973, **Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul.

SENİ GÖRENE KADAR

-Gençlik yıllarına ait eski bir şiir-

Aşık olmadan aşka şiir yazılamazmış,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.
Elinde iğne ile kuyu kazılamazmış,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.

Yıllar boyu uğraştım, epey didindim durdum,
İlham gelir diyerek kendimi dağa vurdum.
Vardım Karacoğlan'a düşümde akıl sordum,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.

Bildiğim, bilmediğim her lisanla sesledim,
Mısraları en güzel kafiyeye süsledim.
Gücü yetmedi diye heceye kin besledim,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.

Dörtlüklerin «dört dörtlük» olmasıydı muradım,
Gönlümü fethedecek ifadeler aradım.
Alfabe bulunan tüm harfleri taradım,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.

Yazdıklarım içime siner gibi olmadı,
Yakıp imha etmekten başka bir yol kalmadı.
Kolda derman kalmadı, vücutta hâl kalmadı,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.

En sonunda vazgeçtim, baktım bir şey çıkmıyor,
Şiir dediğim şeyler şiir gibi kokmuyor.
Şair geçinmek için ERBABI'lık sökmüyor,
Ben şiir yazamadım seni görene kadar.

OZAN ERBABI

Müslümanlar olarak iki büyük dinî bayramımızdan birincisine Fıtır veya Ramazan Bayramı da denmektedir. Fıtır kelimesi Arapça oruç açma veya oruç bozmaya deniyor ki, nefsimizin azgın isteklerine karşı gösterdiğimiz sabırdan ötürü, Yaraticımız biz kullarına bu bayramı lutfetmiştir. İyd-1 Fıtır denilmesi bundandır. Bir de Fitra (fitre) kelimesi vardır ki, Ramazan bayramında verilen, miktarı o yılın ekonomik durumuna göre belirlenen, fıtır zekâtına denmektedir (Şemsettin Sami Bey, Kâmûs-ı Türkî, s. 999). Fıtır zekâtından dolayı da “Fıtır Bayramı” adını almış olabilir.

Şükür ve Şeker kelimelerinden birincisi Arapça’dır, ikincisi de Farsça’dır. Her ikisi de Türkçe’nin sözlük hazinesinde bulunmaktadır (Şemsettin Sami Bey, a.g.e., s. 782). Sıcak memleketler (Bilâd-ı Hârre)’de özellikle yetiştirilen kamış veya pancar vs. usaresinden üretilen, çoğunlukla beyaz toz parça ve kelle halinde olan, yemek vs. ye tat vermek için kullanılan tatlandırıcıya denir. İnsanların beslenmesinde, insan beyninin çalışmasında etkili olan temel besinlerden biridir. Şükür’e gelince: Görülen iyiliğe karşılık gösterilen memnûniyet ve minnettarlığa denir ki, hamd ve sipâs kelimeleri de aynı anlamdadır (Şemsettin Sami Bey, a.g.e., s. 782). Allah’a şükretmek sürekli olmalıdır. İnsan mâfevkine (kendinden üstün olanlara) bakmayıp, mâdûnuna (kendinden aşağı olanlara) bakarak sabah-akşam şükretmelidir.

Ramazan bayramı için Şükür veya Şeker Bayramı demek herhangi bir noksanlık ya da aykırılık olmasa gerektir. Allah’ın biz kullarına uyarılarından biri, belki de birincisi şükretmektir. Yalnız Allah’a değil, iyiliğini gördüğümüz tüzel ve özel şahsiyetlere de teşekkür etmek lâzımdır. Bu yazı, milli kültürümüzün ve milliyetimizin teşekkülünde müstesna bir yeri olan iki dinî ve millî bayramdan birincisi olan Ramazan Bayramı’na farklı bir bakış getirmek için kaleme alınmıştır. Yaklaşık 70 yıl önce dünyaya gözlerimi açtığım tarihlerde, her türlü yoksullukla sınanmakta olan bir Türkiye vardı. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ve Adnan Menderes’in

ülke geneline dağıtılmış vaziyette şeker fabrikalarını açmaları çok önemlidir. 1950’lili yıllar, nüfusun %90’ını teşkil eden ve yaklaşık 40.000 köyde oturan köylülerimizin yahut hepimizin yollarının şehirlere bağlanmaya başladığı zamanlardı. “Köylüler milletimizin efendisi”ydi, ama yeni yeni efendiliğinin farkında olmuştu. Türk köylüsü kendisine efendiliğini hatırlatan ve sağlayan sistemin demokrasi olduğunu anlamıştı... Millî iradeye karşı olanların acımasız müdahalelerine karşı bilinçli bir sabır gösteren Türk Milleti sabrının karşılığını görmüştür. Engin tarihinden tevârüs ettiği, bekâsı için elzem kabul ettiği sabrın, özgürlüğünün ve bağımsızlığının, refah ve mutluluğunun anahtarı olduğunu biliyordu.

Bu mütevâzi makalenin yazarına gelince, büyük çoğunluğumuz gibi köylü soyluydu. 1962-1974 tarihleri arasında, yılın üçte ikisi, tahsilim itibariyle, şehirli-kasabalı, üçte biri köylü olarak gençlik yıllarımı idrak ettim. Köyümüzün merkezinde bir bakkaliye bulunuyordu: “Mir’in Bakkalı” denirdi. Benim için önemi, her öğle vakti yarım ekmek, 100 gr. helva ve iki adet Doğan bisküvi almam ve 25 Kuruş vermemdi. Çikolata ve gofret bulunmazdı. Çuvalda toz şeker, kavanozda akide şekeri olurdu. Akide şekeri, zamanın çocukları için kıymetli bir besindi. Köyümüzün çocukları için akide şekeri çok kıymetli idi ve çoğunlukla bayramlarda elde edilirdi.

Ramazan Bayramı’na niçin Şeker Bayramı deniliyordu, cevabını vermek üzere, 1950’li, hatta 1960’lı yılların Bayram namazı sonrasında icrâ edilen bayramlaşma (muayede) ve yaşlılarımızı ziyarette, hali vakti yerinde olanların ve olmayanların yaptıkları ikram ve dualarını zikretmek lazımdır. Ramazan ve Kurban bayramlarında büyüklerimizin evde, yolda, mâbedde çocuklara en kıymetli bahşişleri, şüphe edilmesin ki, muhtelif türde akide şekeri ile “Türk lokumu”ydu. Hiç unutmam, büyüklerimizin ceket cebinde, temiz birer mendilleri ve içine özenle koydukları, yeterli sayıda, akide şekerleri olurdu. Ellerini öptüğümüz, mendili arasından bir akide şekeri aldığımız yaşlı insanların şu

duasını da hatırlatmak isterim: “Devletli, ömürlü ve umurlu olasin evlat!”

Tarihe intikal etmiş olan Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları arasından yükselen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kanı, alın teri ve duası bulunanların ağzından zikrettiğimizden daha erdemli bir dua düşünülemezdi. Bu dua ve temennideki kavramları bir hayli tahsil ve terbiye gördükten sonra anladım. Anladım ki “Türk devletsiz olamaz, edemez”. Adına ne dersek diyelim, İslam'ın Ümmet-i Muhammed'e dünyevî açıdan, bir armağanı olan Ramazan ve Kurban bayramlarının millî birlik ve beraberliğimize katkısı, millî kültürümüze can suyu olması, sevincimizi ortak kılması ve asla seçeneği olmayacak kutlu günlerdir.

Adının ne olması değil, içeriğinin nasıl doldurulması ve anlaşılması önemlidir. Darıyeri Hasanbey Köyü'nde, özellikle bayramın birinci günü öğleden sonra oluşturduğumuz, bayramlıkları içindeki sevinçli, şetairetli, ortak duygulu çocuk kabileleri, nadiren de görülse, mevcut dargınlıkları da tebessüme ve barışa sevk ediyordu.

Köyüm, Darıyeri Hasanbey Köyü, 1870'li yıllarda Kafkasya muhaciri, mezar taşındaki kitabesine göre, “Ümerâ-yı Çerâkiseden bey oğlu bey Hasan Bey” tarafından kurulmuştur. Kafkasya, Ruslar tarafından düşürüldüğünde, o güzelim coğrafyanın Müslüman sakinlerinden canlarını kurtarabilenler “Memalik-i Mahrûsa”ya, günümüz tabiriyle “Son Kale”ye sığındılar. Önemli aksâmı “Mübarek Anadolu”ya geldiler ve Osmanlı Devleti tarafından, mümkün olabildiğince, Kafkasya'yı andırır iklime sahip yerlere iskân edildiler.

Bilenler bilir ki, Bolu-Sakarya-Kocaeli'nin yüksek kesimleri, “ağaç denizi” diye isimlendirilen yerleri, bu ülkenin yeni ve müebbed sakinlerine yurtluk olarak tahsis edilmişti. Sözü nü ettiğimiz yerler adeta “muhacirin sıla muhacirîn” gibiydi. Ailem de, daha niceleri gibi, Balkanlar'dan Kırım'dan, adalardan, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan bu ellere gelmişti. Batı Karadeniz ve Doğu Marmara'da, Akçakoca ve Konuralp gâzilerin yurtlarında, sonrakilere yer gösteren, kapısını sofrasını ve gönlünü açan Oğuzlara-Türkmenlere selam olsun. O tarihlerde bile milletimiz eli, kapısı ve gönlü açık olmayı

sürdürmüştür. Muhacirlerin, yurtlarını en son terk eden kahramanlar olduğunu ilave edelim. Takdir edilir ki bu kahramanlar, son çare olarak canlarını Anadolu'ya atmışlardır. Deyim yerindeyse “baş kabak, ayak yalın” bu ülkeye sığınmışlardı. Osmanlı sultanının kapısı bütün mazlumların sığınağı idi. Böyle inanılırdı ve öyle de olagelmıştır.

Yaklaşık yedi yıldan beri, Suriye'de öldürülenlerin yakınları, öz yurtlarından çıkarılanların ilk tercihlerinin Türkiye olması bundan dolayıdır. Muhacirler, yeni yurtlarının garipleridir. Garipliğin ne demek olduğunu en iyi biz biliriz. Bildiğimiz için de “ensarlığı” karşılıksız yardımcı olmayı, şiar edinmişizdir. Türklerin Anadolu'daki gariplikleri Cumhuriyetle sonlandırılmıştır. Bu sebeple “Aziz Cumhuriyetimiz”dir. Türkiye'nin dünya ölçeğinde en çok karşılıksız yardım yapan ülke olmasının sebeplerini bu vasfımızda aramak doğru olur. “Ömürlü, Umurlu ve Devletli olasinız” dua ve temennisinin, her zaman kabul gördüğünü söyleyebiliriz.

Ramazan Bayramı, elbette bir şükür bayramıdır, bir şeker bayramıdır, belki daha fazla bir şeydir. Gönüllerimizin mehabetle dolduğu bayram namazları ve hitamında gerçekleştirilen musâfaha (el öpme, el sıkışma)lar, millet oluşumuzun en önemli etkenlerindedir. Oruç ibadetine karşı gösterilen sabrın, ikinci benimize (ki ona “nefis” diyoruz) karşı gösterdiğimiz dayanma gücüne bir cemile olarak bahşedilen Ramazan Bayramı için “Şeker Bayramı” denilmesinde bir sakınca yoktur. Bayramlar dinî ve millî karakterleriyle, kardeşliğimizin, insanlığımızın, birlik ve beraberliğimizin, sevincimizin en sağlam teminatıdır. Bayramlarımız, aynı zamanda, “Yâr ile bayram ettiğimiz” anlardır.

Ümidimizi tazeleyen, ye'simizi kaldıran, istikbal ve istiklalimize bizi râm eden kutlu günlerdir. Bu sebeple, bayramlarımızı, çağın diliyle, coşkuyla kutlamaya, sevincimize sevinç katan çocuklarımızı sevindirmeye, bir meş'ale misali, nesilden nesile, inşaallah, ebediyete değin kutlamaları için onları önemsemeye, benimsemeye çalışalım. Her güzelliğin sevgiden çıktığını, “hepisinden iyisinin bir gö-nüle girmek” olduğunu onlara gösterelim.

KARAGÖZ'ÜN İZİNDE: ENDONEZYA'DA OYNANAN BİR GÖLGE OYUNU "WAYANG KULIT" Sait ÖZER

Özet

Karagöz, Anadolu'da özellikle Ramazan gecelerinde oynatılan bir gölge oyunudur. Asıl kahramanları Karagöz ve Hacivat'tır. Anadolu'ya nereden geldiği konusunda değişik rivayetler vardır. Wayang Kulit de bir gölge oyunudur. Endonezya'da özellikle geceleri oynatılan bir gölge oyunudur. Wayang Kulit ile Karagöz arasında pek çok açıdan benzerlikler bulunmaktadır. Bu makalede bu iki gölge oyununun ortak yönleri Wayang Kulit tanıtılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Endonezya, Karagöz, Wayang Kulit, gölge oyunu.

Abstract: Karagöz is a shadow game played in Anatolia especially during the Ramadan nights. The main heroes are Karagöz and Hacivat. There are various rumors about where he came from to Anatolia. Wayang Kulit is also a shadow game. It is a shadow game especially played in the in Indonesia. There are many similarities between Wayang Kulit and Karagöz. In this article, the common aspects of these two shadow games were tried to be introduced by introducing Wayang Kulit.

Keywords: Anatolia, Indonesia, Karagöz, Wayang Kulit, Shadow games.

Giriş

Karagöz'ün Anadolu'da oynanma serüveni rivayetlerden ibarettir. Bu rivayetlere göre Karagöz, Hindistan'dan çingeneler kanalıyla Anadolu'ya gelmiştir. Başka bir rivayete göre Endonezya'dan; Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirmesiyle Mısır'dan; yine başka bir söylentiye göre Türklerin Anadolu'ya gelirken Çin'den getirdikleri bir gölge oyunudur. Bu gölge oyunu Anadolu insanının özellikle Ramazan gecelerinde en büyük eğlencesi olmuştur.

Karagöz'de iki asıl kahraman vardır: Karagöz ve Hacivat. Bunlar perde arkasında diğer oyuncuların da oyunun konusuna göre perdeye dâhil olmalarıyla özellikle o günkü toplumsal olayları esprili bir dille perdeye taşırlar. (Boratav 1991:497-519, 2000:192-204; Başgöz 1986:145, Yayınlanmamış Eser:263; Mutlu 2002).

Wayang Kulit, Endonezya'nın Cava adasında yüz yıllar öncesinde oynanan ve bugün de oynanmaya devam eden bir gölge oyunudur. (Endonezya dilinde kaynakların tespiti ve değerlendirilmesinde öğrencilerim Teuku Akbar Maulana, Baghas Mashadi ve Rausan Fikri Alfartzi'nin önemli desteklerini aldım. Kendilerine teşekkür ediyorum.) Bu gölge oyunu Budizm ve Hinduizm'in etkisinde şekillenmiştir. (Hidding 987;

Mulyono 1979; Geldern 1945).

Karagöz gibi Wayang Kulit'in de tarihi hakkında net bilgiler yoktur. Karagöz'ün Anadolu'ya gelişi rivayetlerden ibarettir; aynı şekilde Wayang Kulit'in de ulaşılan kaynaklardan hareketle çok eskiden beri Endonezya'da oynandığı, daha sonra Budizm ve Hinduizm'in etkisiyle zenginleştiği görülmüştür. Osmanlı Devleti padişahı Sultan 1. Mehmet (Çelebi Mehmet) 1404 yılından Endonezya'ya 9 kişilik bir heyet gönderir. Bu heyet Endonezya'da uzun süre yaşar, burada evlenir ve çocukları olur. Bu heyet üyelerinin çocukları Wayang Kulit'i çok sever ve İslamiyet'i Endonezya'da Wayang Kulit'i kullanarak anlatır (musze-infoku.blogspot.com.tr/2012/08/walisongo-utusan-khils-fah-turki.html).

Wayang Kulit, Wawayang kelimesinden gelmiştir. Wayang gölge demektir. Kulit ise deri demektir. Türkçeye deriden yapılan gölge oyunu şeklinde çevirebiliriz.

Wayang Kulit'te üç asıl kahraman vardır: Werkudara, Gathotkaça, Arjuna. Bu oyuncular perde arkasında özelliklerine göre diğer oyuncuların da perde dâhil olmasıyla muhtelif konuları perde arkasından seyircilere anlatırlar.

Werkudara, bilgili, dürüst ve cesur bir karakterdir. Oyundaki en saygın kahramanıdır. Gathotkaça, kararlı, güçlü bir karakterdir. Bir söylentiye göre Werkudara'nın oğludur. Arjuna, yakışıklı, yardımsever bir aşk adamıdır.

Wayang Kulit, bir kişi tarafından oynatılır. Bu kişiye Dhalang denir. Dhalang'ın birden fazla yardımcısı vardır. Bunlara Panyumping denir. Wayang Kulit oynanırken çalan müziğin adı: Gamelan'dır. Gamelan'ı çalan kişiye Niyaga denir. Perdenin arkasından koro şeklinde şarkı söyleyen bir grup vardır. Bunlara Waranggana denir (Cahcepu.com/wayangkulit).

Wayang Kulit genellikle geceleri oynanan bir gölge oyunudur. Bu yönüyle de Karagöz ile benzerlik gösterir. Wayang Kulit perde arkasından oynanır. Perdenin bo-yutları farklıdır. Wayang Kulit perdenin arkasından verilen bir ışıkla aydınlatılır. (Denuaeni98.blogspot.com.tr/2014/05/sifat-tokoh-wayang-mahabarata.html)

Wayang Kulit, profesyonel sanatçılar tarafından oynanan bir oyundur.

Wayang Kulit, başlamadan önce Dhalang oyun hakkında seyircilere bilgi verir ve oyun boyunca oyuncularını yönlendirir. Sonra müzik başlar. Şarkılar söylenir. Sonra oyunun içeriğine göre karakterler sahneye çıkar (Kebakkawruh.blogspot.com.tr/2014/02/urutan-critadalam-lakon-wayang-bahasa.html).

Wayang Kulit, eskiden daha çok savaş konulu olayların anlatıldığı bir oyun iken günümüzde sosyal içerikli bir oyun halinde oynanmaktadır.

Wayang Kulit'in süresi belli değildir. Wayang Kulit'te anlatılan olaylar saatlerce sürebilmektedir.

Wayang Kulit'te oynanan bazı oyunlar şunlardır:

Perang barathayudha,
Telaga beracun dan Dharma Prashna,
Terpanah asmara, Arjuna-Murdaningsih,

Sonuç

Wayang Kulit, Endonezya'da yüzyıllar önce oynanan ve bugün de oynanmaya devam eden bir gölge oyunudur. Çelebi Mehmet zamanında Endonezya'ya giden grubun bu gölge oyununu orada tanıdıkları muhtemeldir. Wayang Kulit, perde arkasından oynanması, halkı eğlendirmesi, oyunu yönetenlerin ve perde arkasından oyuncuya yardım eden yardımcıların olması, oyunda müzik kullanılması gibi yönleriyle Karagöz'e benzer. İşlenen konular kültürel farklılıktan dolayı değişiklik göstermektedir. Wayang Kulit'te idealize edilmiş ana karakterler ön planda iken Karagöz'de sıradan halk tipleri vardır. Bunda Budizm ve Hinduizm'in etkisi düşünülebilir.

Kaynakça

Başgöz, İlhan, (1986), Folklor Yazıları, s.145, Adam Yay., İstanbul.

Başgöz, İlhan, Türk Folkloruna Giriş (Yayınlanmamış Eser), s.263.

Boratav, Pertev Naili, (1991), Folklor ve Edebiyat -2-, s.497-519 Adam Yay., İstanbul.

Boratav, Pertev Naili, (2000), 100 Soruda Türk halk Edebiyatı, 192-204 Gerçek Yay., İstanbul.

Cahcepu.com/wayangkulit

Denuaeni98.blogspot.com.tr/2014/05/sifat-tokoh-wayang-mahabarata.html

Ir. Sri Mulyono, Simbolisme dan Mistikisme dalam Wayang, 1979.

Id.wikipedia.org/wiki/wayang_kulit

Kebakkawruh.blogspot.com.tr/2014/02/urutan-crita-dalam-lakon-wayang-bahasa.html

musze-infoku.blogspot.com.tr/2012/08/wali-songo-utusan-khilsfah-turki.html

Mutlu, Mustafa, Karagöz Sanatı ve Sanatçıları, (2002), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Prof. K.AH Hidding, (Ensiklopedia Indonesia), Halaman 987.

Robert Von Heine Geldern Ph.D, (Prehistoric Reasearch in the Netherland İndie), 1945.

SARIGÖL KÖYÜNDE (ANKARA-HAYMANA) HAYVAN KÜLTÜNE DAİR İNANMALAR

Nevin BÜYÜKKAYA

Özet

Hayvan kültürü, daha çok avcılıkla geçinen toplumlarda görülmektedir. Bu kültürte, hayvanlar ile insanlar arasındaki ilişkiyi sağlayan dinsel ve büyüsel güçler mevcuttur. Zamanla bunun önemi giderek kutsal bir niteliğe bürünmüştür. Sarıgöl köyü, bozkır iklimine sahiptir. Bozkır iklim şartları da hayvan besiciliğini gerekli hâle getirmiştir. Hayvancılığın ön planda olduğu Sarıgöl köyünde, buna dayalı olarak halk inanmaları oldukça fazladır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan kültürü, Sarıgöl (Haymana-Ankara), hayvancılık, halk inanmaları.

Giriş

Hayvancılık, insan hayatında geniş bir yelpaze teşkil eder. Hayvancılıkla hayvanın etinden, sütünden, derisinden, yününden, kemiğinden ve boynuzlarından yararlanılmaktadır. Hayvanlar; Türklerin, günlük yaşamında, ekonomisinde, askerî sisteminde ve mitolojisinde önemli yere sahiptir. Hatta, *Sagitov, Başkurt Türkleri'nin folklorunda at, kurt, geyik, turna, kuğu gibi hayvanlara tapınma olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir* (Karadoğan, 2015: 110).

Halk arasında hayvanlarla ilgili çeşitli inanmalara da rastlanılır. Özellikle hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplumlarda hayvan kültürü oldukça yerleşmiştir. Hayvan kültürü, *"Hayvan ile insan arasındaki dinsel ve büyüsel bir ilişkinin çevresinde toplanmıştır"* (Artun, 2015: 129).

Hayvan kültüründe sıkça geçen "inanma" kavramı ise bir düşünceye çok inanarak onu doğru sayıp yaşamın ritüellerine uygulama biçimidir. Çoğu defa da bir alışkanlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulandığı zaman zevk alınıp uygulanmadığı zaman veya ihmal edildiğinde huzursuzluk hissedilmektedir. "Sözlük anlamı ile "kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi" demektir. Halk inanışlarından söz edenlerce kavramın Fransızca ve Almanca karşılıkları olan *superstition* ve *aberglabe* kelimelerinin Türkçeye *bâtıl itikat, bâtıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurâfe* deyimleri ile çevrildiği oluyor" (Boratav, 1973: 8).

Sarıgöl köyü, karasal iklimin etkisinde olup ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Doğusunda Karaömerli köyü, batısında Durutlar köyü bulunup iki köy arasındaki düz alanda Sarıgöl köyün arazisi yer almaktadır. Sarıgöl köyünde, geçmişten beri hayvancılık, halk arasında oynanan çeşitli oyunlarla da kendisini göstermektedir. "Kö-

yümüzde en çok oynanan oyunlardan birisi de kuyunların kaval kemiğinden çıkarılan aşıklarla oynanan oyundur. Bir nevi misket oyununa benzerlik gösteriyordu. Çizgide atılan aşıklara belli mesafeden atılan baş kemikle, rakibinin aşıkları alınmaktaydı" (Uçar, 2010: 13).

Sarıgöl köyünde, derleme esnasında halk arasında hayvanlara ve hayvancılığa dair çeşitli inanmalarla karşılaşmıştır. Aşağıda bu bilgilere ve mitolojik yönlerine yer verilecektir:

At: Türklerle ilgili efsanelerin çoğunda, destan ve hikâyede at sahibinin yakın arkadaşı ve en değerli varlığı sayılmıştır. Şamanist törenlerde at, şamanın gökyüzüne çıkması esnasında bineği ve kurbanı olarak sayılmaktadır (Çoruhlu, 2011: 181). Bazı kaynaklarda yer alan, Türk hükümdarları için de at en değerli varlıkları olarak sayıldığı için atlarıyla birlikte gömülmüşlerdir. Ayrıca at, On İki Hayvanlı Türk Takviminde yer alan hayvanlardan birisidir. Sarıgöl köyünde de atın nalı; evin, ağılın, bahçenin girişine ve çatının kiriş kısmına çakılmaktadır. Nedeni nazar değmesini önlemeye yöneliktir (KKI). Nazar; bakış anlamına gelen, göz değmesi, göze gelme gibi halk deyimlerinde dillendirilen bir kavramdır. Nazar ortaya çıkışı, "Kimi gözlerde hasta edici ve öldürücü bir gücün bulunduğu inancına dayanır" (Hançerlioğlu, 2004: 359). Bundan korunmak için de "nazarlık" denilen, bazen mavi boncuk şeklinde olup göze benzeyen, bazen muska şeklinde olup içinde Kur'an-ı Kerim'den ayetler bulunan, bazen de evin veya ağılların girişine asılan nal, dikenli iğne çalısı vb. biçimdeki nesnelere nazardan korunma yollarına gidilir. Halk arasında nazardan zarar görenlerin iyileşmesi için çeşitli büyüsel ritüellere (kurşun dökmek vb.) başvurulur. Ayrıca hocaya götürülüp okutma işlemleri yapıldığı da gözlemlenmiştir.

Manas Destanı'nda Kökötay Han evlatlığına

sünnet düğünü yaptırdıktan sonra başına “*puhu kuşunun tüyünü*” taktırır. Onun nazardan korunmasını sağlamak için bunu yapar (Kalafat, 2010: 204). Bütün bunlar batıl inanma olarak görülmesine rağmen “*dini inanışların taşıyıcısı olan insanlar tarafından mucizevi gücüne inanılarak, nazar büyü, azar-bala ve başka istenmeyen olaylardan korunmak için taşınan bir nesnelere*” olarak da görülmektedir (Beydili, 2015: 426). Halk arasında bulunan “*Deveyi kazana, insanı mezara*” deymi ile nazarın insanı yok etme gücü olduğu ortaya çıkmaktadır (Baraz, 1998: 53). Dîvânü Lügâti’t-Türk’te, “*Abakı, göz değmesin diye bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk.*” (Atalay, 1943: 136) şeklinde geçen nazar değmesini önlemek için evlerin önüne, ağılların çatısına, bahçelerin kapısına konan kemik ritüeli şeklinde karşımıza çıkan inanç sistemidir. “*Kemik, içinde ruh bulunduğu inanılan örge*” olarak görülür. Büyücülük ve fal işlemlerinde de kullanılmaktadır (Hançerlioğlu, 2004: 250). Köyde avlunun girişine, ağılın çatısına, bahçenin kapısına inek veya at kafası asılır. Bunun nedeni göz değmemesini önlemek içindir. Bu inanma biçimi eskiden gelerek günümüzde de hala devam etmektedir (KK2). Örneğin, at ahıra girerken sağ ayağıyla girerse uğur getireceğine inanılır. Eğer sol ayağıyla girerse orada bulunan hayvanlara da kötü güçler tarafından zarar verileceğine inanılır (KK1).

Baykuş: Tatarlar ve Kıpçak Türkleri’nde baykuşun “ölümsüzlüğü” simgelediği şeklinde tespitlere rastlanmıştır (Kalafat, 2010: 365). Sarıgöl köyünde ise baykuş ile ilgili olarak ötmesinin iyi olmadığı, yani kötü bir haber, mutsuzluk getirdiğine inanılır (KK3). Ayrıca baykuşun gözünün nazar değdirdiğine inanılır (KK4).

Eşek: Eşek toplumlarında geçmişten günümüze kadar yararlı bir binek hayvanı olarak görülmektedir. Ayrıca Türklerde eskiden çiftçi hayvanı olarak bilinmekteydi. Bu nedenle Manas destanında, Manas Han çiftçilere “*yeşil eşekli yurt*” şeklinde “*atları yerine, eşekleri ögerler*” diye alay eder (Ögel, 2010: 684). Kız istemeye gidilmeden önce büyüklerimiz eşekten aldığı bir tutam kılı ayaklarının iç taban kısmına koyuyorlardı. Böylece işlerinin hayırla sonuçlanacağına kızı vereceklerine

inanılırdı (KK5, KK6).

Gelincik: Gelincik, halk inanmalarına göre hakkında kötü konuşulmaması gereken bir hayvandır. Çünkü hakkında konuşanları duyduğuna inanılır. Hakkında kötü konuşulursa gece gelip evin kümesindeki bütün tavukları boğazlayarak öldürmektedir. Ayrıca her şeyi duyduğundan dolayı “evin gelini” olarak ironili bir benzetme yapılır (KK7, KK8).

Geyik: Türklerde kutsal sayılan bir hayvandır. Masal ve efsanelerde geyik motifine rastlarız (Artun, 2015: 130). Geyik kutsal olarak görülüp postunun üzerinde namaz kılmanın iyi olduğu düşünülür (KK4).

Horoz: Firdevsi’nin *Şehnâme* adlı eserinde horoz, güneşin doğuşunun simgesi olarak görülmektedir. Horozun, cesaret ve savaşçılığın timsali olduğuna inanılır (Çoruhlu, 2011: 189). Horoz bütün ezan vakitlerini bilir ve ezan vaktini haber vermek için öter (KK9). Horoz eti yiyen kişinin sinirli olacağına inanılır (KK9). Vakitsiz öten horozun kötü haber getireceğine inanılır (KK34).

Karga: Eski bir halk inanışa göre karga bir zamanlar ak bir kuşmuş ve yılanın gözlerini yediği için rengi kararmış (Akalin, 1993: 97). Kültürümüzde karga genelde sesi kulağa pek hoş gelmeyen hayvan olarak bilinmektedir. Kargalar ala karga ve kara karga diye ikiye ayrılır. Ala karga müjdecidir, iyi haberler getirir. Kara karga kara haberi vermektedir (KK1). Karga evin önüne gelip öterse misafir geleceğine inanılır (KK5).

Karınca: Karınca çalışkan bir hayvan olarak tanınır. Halk arasında bolluk ve bereketi simgeleyen bir hayvandır. Evlerde bereket getirmesi için “Karınca Duası” bulundurulur. Bu yüzden de karınca yuvalarına zarar verilmemeye çalışılır. Sarıgöl halkına göre, karıncanın evde olması berekete işaret eder (KK11, KK12).

Kaplumbağa: Afrika’da Nupeler arasında kaplumbağalar ile ilgili bir efsane yer almaktadır. Bu efsane ise şöyledir; Tanrı ilk olarak kaplumbağaları yaratmıştır. Kaplumbağadan sonra insanları yaratmış ve ardından taşları ortaya çıkarmıştır. Efsaneye göre, kaplumbağa hep bir çocuğunun olmasını ister ancak Tanrı tarafından bu isteği yerine gel-

mez. Ancak Tanrı ona “Çocukla birlikte ölümü de veririm” der. Kaplumbağa da “Yeter ki siz bana bir çocuk verin, ben ölmeye razıyım” der. Tanrı çocuk isteyip istemediklerini insanlara sorar onlarda kabul eder. Ancak taşlar kabul etmez. Böylelikle taşlar ölümsüzlüğe kavuşmuş olurlar (Örnek, 1995: 201-202). Kaplumbağa kışın hareketsiz kalıp yazında kabuğunu değiştirip dışarı çıktığı için uzun ömre sahip olmuştur. Ters dönmüş bir kaplumbağayı düzeltmek gerekir yoksa çok yağmur yağacağına inanılır (KK1). Sarıgöl köyünde ise kimi evlerin önünde kaplumbağa kabuğu asılır. Nedeni kötü gözlerden koruduğuna inanılır (KK13).

Kaz: Sibirya Türklerinde, kaz ve karabatak adlı kuşların kamların ruhunu taşıdığına inanılmaktadır (Kalafat, 2010: 223). Kaz, buğday başaklarının tanelerini saptan ayırıp yemektir. Bunu gören bilim adamları biçerdöverin ağız kısmını, kazın çiğneme şekline bakarak icat edildiği düşünülmektedir (KK1).

Keçi: Keçi şeytan olarak görülür. Zararlı ve bahçelere girip, fidanları ve mısırları yediği için (KK1).

Kedi: Kedi nankör bir hayvan olarak görülür. Kara kedinin uğursuzluk getirdiğine inanılır ve şeytanî varlıklara benzetilir (Çoruhlu, 2011: 191). Nankör olarak görülen kedinin, ona verilen ekmeği inkâr ettiğine inanılır. Kedi herhangi yüksek bir yerden düşerken sırt üstü değil de dört ayağının üzerine düşer. Çünkü onun sırtını Peygamber Efendimizin (S.a.v) sıvazladığına inanılır (KK4). Yolculuk esnasında karşımıza kedi çıkarsa eğer uğursuzluk getireceğine, yolculuğumuzun kötü geçeceğine inanılır (KK14). Kedi ön ayaklarına yalayıp yüzüne sürerse eğer misafir geleceğine inanılır (KK4). Ayrıca kedilerin öleceği anı bildiği ve kendi mezarlarını kendilerinin kazıdığına inanılır (KK15).

Koyun: On İki Hayvanlı Türk Takvimi’ne göre her devrenin sekizinci yılı koyun yılıdır. *Türkçe’de koy, Tuna Bulgarlarında kuçi (koç/koyun), Eski Uyгур sözlüğünde koyun/ hoyun olarak zikredilir* (Çay, 1990: 111). Ayrıca koyun köyde gurlu ve zararlı olduğu için melek gibi görülür (KK1) Kurban Bayramında kesilen bir koyunun kelle kısmını tutularak hamile kişinin bebeğinin cinsiyeti için ni-

yet edilir. Çenesini ikiye ayırdıktan sonra tam uç noktada çıkan çatal şeklindeki yerinde saçaklı bir et parçası karşımıza çıkarsa kızı olacağına, kuru bir kemik şeklinde çıkarsa da oğlu olacağına inanılmaktadır. (KK9).

Köpek: Köpek Türklerde genelde kurdun karşısında yer almaktadır. Koyunun konumuna benzer bir işlev görür. Köpek efsanevi bir varlık olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kırgızlarda Kumayık, Başkurlarda Barak, Müslüman toplumlarda Kıtımır önemli köpeklerdir (Çoruhlu, 2011: 196). On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nde yıl adlarından birisi “it” adı ile anılmaktadır. *Bu kelimeye ilk olarak Oğuz Kağan Destanı’nda rastlanmaktadır* (Karadoğan, 2015: 114) Köpekler, Azrail’i gördüğü için ulurlar (KK16). Ölüm meleği olarak bilinen Azrail, halk arasında “eli oraklı, tırpanlı” biçimde tasavvur edilir (Kutsi, 1990: 106). Köpeklerin gözlerinde korkutucu perde olmadığı için cin, peri vb. şeytanî varlıkları görürler (KK3). Köpekler uluduğu zaman o gece cenaze olur (*tüm kaynak şahıslar aynı bilgiyi vermiştir*). Köpek ve kedi deprem olduğu zamanı bilir (KK1). Köpeğin kafatası kemiğinin nazara iyi geldiğine inanıldığı için ve koyunlara zarar gelmesin diye ağılın girişine asılır (KK5, KK8, KK23).

Kurbağa: Kurbağa ile oynayan veya ona dokunan kişinin elinde siğil çıkacağına inanılır (KK8).

Kurt: Türklerde kurt uğurlu bir hayvan olarak görülmektedir. Kurt, yiğitlik, güç simgesi ve nazardan koruyucu olarak sayılmıştır (Çoruhlu, 2011:176). Oğuz Kağan destanında karşımıza çıkan “boz kurt” Tanrının alameti ve habercisi olarak görülüp Türklere yol göstermiştir. Türk dünyasının çeşitli yerlerinde mezar taşlarında, şaman elbisesinde kurt tasvirlerine rastlanmıştır. Kurt insan etini yememektedir. Çünkü Yakup (As.) ona oğlunu yememesi için dua etmiştir (KK17). Kurdun dişi alınıp evin görünmeyen bir tarafına asılırdı. Nedeni eve gelecek kötü gözlerle karşı korunmasını sağlamak (KK4).

Leylek: Yaygın bir inanca göre leylekler de insandır ve kışın Mısır’da yaşarlar. Yazın göç ederler. Bu nedenle öldürülmeleri günahdır. Öldürenin talihinin kararaacağına inanılır (Akalın, 1993: 110).

Leyleği yerde görürsen işinin yolunda yani düzgün gideceğine inanılır. Havada görürsen eğer işin hep ters gider (KK18). Leyleği havada görmek o yıl için çok seyahat yapılacağı anlamına gelir (KK19). Leyleğin Yemen’ den geçtiğine ve gelirken de hediye getirdiğine inanılır (altın vb.) (KK20). Leylek yavrularını kurban olarak vermektedir. Onu da şu şekilde yapmaktadır: Gelirken bir yavrusunu geldiği yere, diğerini de gittiği yere bırakmış. Nedeni kurban olsun diyedir. (KK13, KK21). Leyleği havada görürsek mahsulümüzün iyi çıkmayacağına inanılır. Hatta bunun için halk deyiminde “Leyleği havada mı gördün?” tabirini kullanırlar (KK27).

Örümcek: Örümcek dünyanın çoğu yerinde para getiren bir sembol olarak kabul edilmektedir (Şenesen, 2011: 11). Çiftçilikle ilgili olarak tarlayı sürmeye gidileceği zaman tarlanın yüzü örümcek ağıyla kaplanmışsa eğer o zaman tarla sürülmeye hazır denilmektedir. Ekim zamanı yaklaştığı zaman yeniden tarlaya gidilir. Tarlanın yüzü yeniden örümcek ağıyla kaplıysa tarla tavındadır yani ekime hazırdır denilmektedir. Tarlanın yüzeyinde örümcek ağının bulunması halk arasında bilimsel olarak tarlanın yeteri kadar beklediğine dair bir inanmadır (KK1).

Tavşan: Yolculuk esnasında karşımıza tavşan çıkarsa eğer işimizin düzgün gitmeyeceğine, bir takım olumsuzluklar ile karşılaşacağımıza işaret eder. Uğursuz bir hayvan olarak görülür (KK22).

Tavuk: Ebû'l-Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde yer alan Oğuz'un ölümüne yakın yaptığı merasimde ordusunun sağ tarafına kırk kulaç uzunluğunda bir direk dikilir. Üstüne bir altın tavuk konulur. Altına da bir ak koyun bağlanır (Kaplan, 2011: 96). Bu hadiseden yola çıkarak altın tavuk Türklerde hükümdar ailesinden olanları, gümüş tavuk ise hükümdar ailesinden olmayanların timsaliydi (Çoruhlu, 2011: 189). Tavuk, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde bulunan hayvanlardan birisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tavuklar depremin olacağını önceden hissedilen canlılar olarak bilinir (KK12).

Tilki: Genelde masalarda karşımıza çıkar. Hilekâr ve kurnaz bir hayvan olarak görülür. Köyümüzde genel olarak tilki, tavşan karşıtı bir hay-

van olarak görülmektedir. Yolculuk esnasında karşımıza tilki çıkarsa eğer o gün işinin düzgün gideceğine, tilkinin uğur getireceğine inanılır (KK22).

Sonuç

Sonuç olarak, Sarıgöl Köyü örneğinde olduğu gibi hayvancılıkla uğraşan toplumlarda halk kendi arasında çeşitli inanmalara dayanarak ve buna bağlı çeşitli ritüelleri gerçekleştirmiştir. Örneklerde geçen hayvanlar; bereket, uğur-uğursuzluk, nazar vb. kavramları sembolize eder. Bütün bunlar hem halkın yaşayış biçimini hem de kültürünü yansıtır. Derleme yoluyla kaleme alınan ürünler sayesinde kültürel kişilik ve kimliğin sürekliliği sağlanmaktadır. Temennimiz Sarıgöl köyünden derlenen bu çalışmanın karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılmasıdır.

Kaynakça

AKALIN, L. Sami (1993), Türk Folklorunda Kuşlar, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

ARTUN, Erman (2015), Türk Halkbilimi, Adana: Karahan Kitabevi.

ATALAY, Besim (1943), Divânü Lügâti't-Türk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BARAZ, Nesrin (1998), Halk Bilimine Genel Bakış, Eskişehir: İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

BEYDİLİ, Celal (2015), Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Ankara: Yurt Kitap Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (1973), 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ÇAY, Abdulhalûk M. (1990), Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÇORUHLU, Yaşar (2011), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (2004), Dünya İnançları Sözlüğü, Ankara: Remzi Kitabevi.

KALAFAT, Yaşar (2010), Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Berikan Yayınevi.

KAPLAN, Mehmet (2011), “Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı”, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, (Ed.) Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, İstanbul: Yaylacık Matbaası.

KARADOĞAN, Ahmet (2015), “Türk Şahıs

Adlarında Hayvan Kültü”, Millî Folklor Dergisi, Yıl:15 Sayı: 57.

MAKAL, Tahir Kutsi (1990), Halkbilim ve Edebiyat, İstanbul: Toker Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2014), Türk Mitolojisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), 100 Soruda İllkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ŞENESEN, Refiye (2011), “Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri”, Folklor Edebiyat Dergisi, Cilt 17, Sayı 66.

UÇAR, Bekir (2010), Hatıralarıyla Bekir Uçar, Ankara: Kalkan Matbaacılık.

Kaynak kişiler

KK1: Ünal BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1956-Ortaokul terk-Çiftçi)

KK2: Savaş BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1979-Lise mezunu-Makina İmalatçısı)

KK3: Tahsin BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1947-İlkokul mezunu-Çiftçi)

KK4: Mehmet BÖLÜK (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1933-Okuma yazması yok-Çoban)

KK5: Süleyman UÇAR (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1961-İlkokul mezunu-Çiftçi)

KK6: Bilgi UÇAR (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1964-İlkokul mezunu-Ev hanımı)

KK7: Hayriye BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1955-İlkokul terk-Ev hanımı)

KK8: Fatma BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1958-Okuma yazması yok- Ev hanımı)

KK9: Halime ÖZTÜRK (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1945-Okuma yazması yok-Ev hanımı)

KK10: Erdal BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1983-Lise mezunu-Tornacı)

KK11: Feride BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1966-Okuma yazması yok-Ev hanımı)

KK12: Esra BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1992-Lisans mezunu-Öğretmen)

KK13: Döndü BÖLÜK (Ankara/ Haymana/

Sarıgöl Köyü-1956-Okuma yazması yok-Ev hanımı)

KK14: Meryem BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1958-Okuma yazması yok-Ev hanımı)

KK15: Bülent BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1974-Lise mezunu- Makina İmalatçısı)

KK16: Aysel BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1950-Okuma yazması yok- Ev hanımı)

KK17: Fevzi DENİZ (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1947-İlkokul mezunu-Çiftçi)

KK18: Mehmet Akif KORKMAZ (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1955-İlkokul mezunu-Çoban)

KK19: Bilal BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1950-Lise mezunu-Çiftçi)

KK20: Hikmet BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1945-İlkokul terk-Çiftçi)

KK21: Gülten BÜYÜKKAYA (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1960-İlkokul mezunu-Ev hanımı)

KK22: Erdoğan ÖZTÜRK (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1942-Lise mezunu-Emekli memur)

KK23: Döndü ÇELİK (Ankara/ Haymana/ Sarıgöl Köyü-1936-Okuma yazması yok-Ev hanımı)

KÜÇÜKSU'DA GEZİNTİ

Hangi mevsimde gelsem, rastlarım aynı izle
Gergefteki nakışlar uzanıyor denize.

Küçüksu'dan Hisar'a köpüklerden bir kilim,
Dalgalarla elele uzandı evimize.

Neler anlatmak ister, şu güzelim martılar
Hatıra yüklü zaman sığındı gölgemize.

Kulakları okşuyor bir yaylı tambur sesi
Mutluluk mehtap gibi doğuyor sinemize.

Hergün bir başka halı dokumak ne de güzel
Küçüksu'da her nağme zevk verir gönlümüze.

İsmail ÖZMEL

Özet

Bir milletin maneviyatının, tarihi ve estetik varlığının milli duygular çerçevesinde edebi sahaya yansımaları olan destanlar, milli kültürün ve tarihin ortak değerleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Kırgız tarihinin şiirsel ifadesi olarak da tanımlayabileceğimiz “Manas Destanı” bütün Türk dünyasını aynı köklerde buluşturacak değerlerden biri olarak ayrı bir yere sahiptir. Manas Destanı Kırgızların yaşamış biçimini, duygu ve düşüncelerini, tarihini, onların dış düşmanlara karşı verdikleri mücadeleyi, dünya görüşlerini, sosyal ve ruh dünyalarını yansıtan gelenek ve göreneklerini ahlak ve din telakkilerini anlatan bir Kırgız mecmuası gibidir.

Manas destanı hem muhtevası yönüyle hem de özellikle ideolojik açıdan zengindir. Bize göre destanda en büyük ideoloji küçük boyların birleşip büyük Kırgız halkını oluşturmalarıdır. Yani birlik ve devlet ruhudur. Gerçekten de Kırgız Halkları ortak düşmanlarına karşı birlikte mücadele etmişlerdir. Onların Karahitaylara, Kalmuklara ve Cungarlara karşı savaşları bunun kanıtıdır. Bu olaylar Kırgızların vatanseverliğini, milliyetçiliğini ve hümanizmini yansıtmaktadır. Destan şekil yönünden tarihi kronolojik bir eser değil, poetik bir eserdir. Burada çok geniş mitoloji ve yaratıcılık vardır. Buna rağmen destan tarihi faktörlere dayanılarak yazılmıştır.

Çalışmada destanda anlatıldığı şekliyle Kırgızların sosyal yapısını inceleyip, Ortaçağda onların yönetim sistemleri, hak ve hukuk meseleleri ve de sosyal tabakaları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Manas Destanı, Kırgızlar, Sosyal Yapı

SOCIAL STRUCTURE OF KYRGYZ TURKEY IN THE MANAS EPIC**Abstract**

Of a nation's spirituality, history and literary field presence within the national feelings of aesthetic reflection of legends, it has an important place in the shared values of national culture and history. Also can be defined as a poetic expression in this context the history of the Kyrgyz “Manas Epic” all the Turkish world has a special place as one of the values that meet the same root. Manas epic took place in the Kyrgyz format, feelings and thoughts of their history, their struggles against their external enemies, worldviews, traditions that reflect the social and spiritual world and customs are as a Kyrgyz magazines describing the moral and religious sense.

Manas epic is rich in terms of both its content and in particular ideological direction. For us, creating the largest Kyrgyz people are united in the largest small-sized epic ideology. That is the spirit of unity and state. Indeed, the Kyrgyz peoples fought together against a common enemy. Their Karahitay the war against Kalmyks and Cungar is proof of this. These events are the patriotism of the Kyrgyz reflects the nationalism and humanism. So not a chronological history of the cyön epic work, a poetic work. There are vast mythology and creativity. Despite this saga was written based on historical factors.

As described in the study examines the social structure of the Kyrgyz epic, the management system of the Middle Ages, they were informed about their rights and legal issues and social strata.

Keywords: Epic of Manas, Kyrgyz, Social Structur

Giriş

En eski Türk halklardan sayılan Kırgızların atalarından kalan “Manas Destanı”, gururla okunan edebi miras ve kaynaklardan biridir. Dünya medeniyetleri tarihinde önemli ve değerli bir yere sahip olan büyük bir eserdir. Destan geniş hacmi ve zengin anlatısıyla diğer destanlardan farklılık arz etmiş, dolayısıyla insanlarda büyük bir merak ve ilgi uyandırmıştır².

Bu eser tarihte iki bin yıldan beri adını duyuran Kırgızların geçmişte içinden geçtiği olayların ve dönemlerin tüm izlerini edebi yönden yansıtan, Kırgızların asırlar boyunca duyduklarını, doğru ve yanlış, iyi ve kötü düşüncelerini, toplum, tabiat ve

dünya görüşlerini bir araya getiren zengin bir hazinedir. Bu eser onu yaratmış olan halkın geçmiş tarihini hatırlamasıyla gelenek, göreneğin yollarını birleştiren didaktik bir miras olup halkın haklarından, anayasasına kadar yol gösteren kılavuz sayılmakta, her vatandaşın bu büyük mirastan hayatın doğru ve yanlış, iyi ve kötü örneklerini içlerine sindirmelerini sağlamaktadır.

Eserde Kırgız halkının günlük hayatına ait bütün örnekleri en iyi şekilde edebi biçimde bulmak mümkündür. Ünlü bilim adamlarının içinde Manas'ı araştıranlar destanın Kırgız halkının hayat tarzını edebi yönden belirterek ona hayat ansiklopedisi adını vermektedirler³.

Manas destanı hep Kırgızlarla beraber yaşamış-

² Eroğlu, Cemal, Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçerisinde Manas Destanı, Basılmamış YL Tezi, Sakarya Üniversitesi, Y. 1996, s. 1. vd.

³ Türkmen Fikret, Uraimova Şurubu, Kırgız Destanları 6, Manas Destanı, Ankara, 2007, s.16.

tır. Nice dramatik tarihi olayların edebi bir vakayinameye dönüşmesi yüzyıllar almıştır. Bilindiği gibi halk destanları, toplum yapısının bir aynası olmakla kalmaz, ona bir kahramanın özelliklerini ilave ederler. Böylece, halk kitlesinin menfaatini ve idealini sanatsal bir şekilde tasvir ederler. Dolayısıyla düşmana mal, can, yer ya da su için yapılan bir saldırının arkasında vatan sevgisi ve vatani koruma kaygısı vardır. Bazen han ve beylerin halka çektiikleri eziyetler de destana katkı sağlar. Halk arasından çıkmış olan kahramanlar, siyasi ve sosyal bakımdan onlara karşı tavır koyarlar. Eski olaylar bu gibi durumlarda yeniden yorumlanır ve yeni bir ideolojiye dönüştürülür. Bu tür destanlarda olumsuz karakterlere karşı savaşabilmek epik kahramanlar yaratılır. Olgunlaşma, doğma, çabuk büyüme sihri güçler ile ilişki kurma gibi nitelikler, eskiden kalma geleneksel motiflerdendir.

Bişkek Temsili Manas Heykeli

Orta Ça da Kırgızların Siyasi Sistemleri

Manas destanında halk boylara ve akraba topluluklarına ayrılmış ve kendi bağımsızlıklarını ilan etmişler. Fakat her boy ayrı yaşamalarına rağmen savaş durumunda hemen birleşmişler. Barış zamanlarında boyların başında aksakallar durup onlar yönetmişler. Bu boyların başkanlarına destanda “Han” adı verilmiştir. Onları kendi boyları seçmişler. Başkanlık miras yolu ile değil seçim yolu ile yapılmış. Örneğin, Bakay “Büyük Gaza” döneminde han seçilir. Barış döneminde tüm sorunlar aksakallar tarafından, özel durumlarda ise halk toplantılarında çözümlenmiştir. Eğer boy (Birkaç akraba topluluklarından oluşan büyük gruplar) ile soy (Küçük akraba grupları) aralarında anlaşmazlıklar olursa akraba topluluğunun toplantısını düzenleyip sorunları çözmeye çalışmışlardır. Destanda

Manasın babası Cakıp Han’dır. Cakıp Han kendi akrabaları arasında danışıp (*Meşveret edip*) Manas’a düğün yapar⁴. Manas’ı Kırgız halkına Han seçtiklerinde de soylar ve boylar birleşip oy verirler:

Yiğitler omzunda gezdirip,

Yedi adım geçince

Yeter, yiğitler yeter!-diye

Yaşlı Cakıp’ın yanına,

Yere indirdiler Manası.

Yalnız Manas daha gençti,

Yedi kere döndürdüler,

Yettik hedefimize!-diye.

Han vazifesine başlasın!

Han tacını taktılar, Han Manasın başına⁵.

Destanda anlatıldığına göre başka bir toplantı ise Kırgızların Altay’dan Ala Dağ’a göç ettikleri zaman yapılır. Burada da sıradan sorunları meclis kendisi çözümler, genel ve önemli sorunları halk toplantısına aktarırlar. Başkanların hakları destanda sınırlıdır. Onlar halk toplantılarına ve aksakal oturumlarına bağlı olmuşlardır. Başkanlar küçük akraba topluluklarının arasındaki sorunlara karışamazlardı. Başkanlar töreye göre bu tür kurallara uymak zorundadırlar. Çünkü onların yandaşları ve destekçileri yoktu. Halkın istek ve gücüne karşı gelemezlerdi. Eğer onlar bu gibi kuralları bozarlarsa onları cezalandırıyorlardı. Böyle bir durum destanda “Kökötayın Aşında” karşılaşır: Manas kendi isteği ile meseleyi çözmeye çalıştığında öz adamı Koşoy ona karşı çıkardı⁶. Halk toplantısı yüksek yönetim olarak sayılsa da kendi başına sorun çözemezdi. Gerçek hayatta bunu aksakallar kurulu yürütürdü. Halk toplantılarında onların gücü daha da artıyordu. Halk toplantılarının önemli katılımcıları olmayıp, pasif takipçileri olmuştur. Genelde onlar aksakalları desteklemişlerdir. Buna örnek destanda “Büyük Gaza” ve Altay’dan Ala Dağa göçte şöyle denilir:

Beni anlayan yurdum varsa,

Oyu ile gelsin bana.

Beni anlamayan yurdum varsa,

⁴ Manas Destanı, S. Orozbekovun Varyantı. II Kitap. “Kırgızistan”, Frunze. 1980. s.272.

⁵ Moldobaev İmel. “Manas Destanı”. Kırgız Halkının Manevi ve Kültürel Kaynağı. “İlim”, Frunze, 1989 s.14.

⁶ Musaev Samar. “Manas Destanı”, “İlim”, Frunze, 1979, s. 51.

Sözcüsü ile gelsin bana.
Beni bilen yurdum varsa,
Bana oyun versin diye
Beni tanımayan yurdum varsa,
Hükümdar Manasım ben -diye
Beni dinlesin herkes!- diye
Haber salmış diyara,
Kalabalık Kırgız halkına.
Kahraman Manas bunu der
Meclise herkes toplansın
Halkım beni dinlesin,
Babalarımızdan kalan yer için
Gazaya ben koyuldum.⁷

Yukarıdaki iki olayda da aksakallar kurulunun sonucu halk toplantısına sunulup, halkın onların kararlarına zorunlu olarak uyum sağladıkları anlatılmaktadır.

Bu yönetimde tam demokrasi olmadığını görmekteyiz. Fakat bazı durumlarda halk toplantıları da baskın olduğu gözükmemektedir. Bu örnek Manasın han seçildiği an aksakallardan biri değil, genç Manasın halk tarafından seçilmesi ile sonuçlanmasında karşılaşılan andır;

*Manas adlı bir genci,
Han olarak seçtik biz.
Bizim seçtiğimiz o genç,
Bizim hanımızdır artık.
Ayağı ile başına,
Yaşlı ile gencine,
Uğurlu gelir hepsine...*⁸

Savaş zamanlarında başkan-hanın hakları sınırsız olmuştur. Böyle özel durumlarda onlara geçici olarak sınırsız haklar halkı tarafından onlara sunulur. Bu şartlarda hanın tüm emirleri herkes tarafından kesin uygulanmıştır. Hiç kimse emire karşı gelememiştir. “*Büyük Gaza*” döneminde Almambet Han’ın tüm emirleri eksiksiz uygulanmıştır. Emirleri sadece asker hanı değiştire bilmiştir.

Soyun başkanı genelde aynı soyun içinden seçilirdi. Çünkü, başkanlık babadan oğula miras geçiyordu. Fakat, soylar topluluğunun asker başçıları buna dahil değillerdi. Soy başkanları destanda

“*Han*” diye adlandırılıyordu. “*Han*” destanda bir soyun özel olarak seçip görevlendirdikleri başkanlarıdır. Han her zaman başarılı, saygı değer bir kişilik olmak zorundaydı. Hak olarak diğer sıradan halktan hiçbir farkı olmamıştır. Savaşta her zaman en önde kahramanca savaşmak zorundaydılar. Onun hayatı sürekli tehlike içindeydi. Sıradan bir asker kadar hakka sahipti. Kahramanlık ve başarı sergilemek mecburiyeti vardı. Bu nedenle de halk tarafından çok sevilmişler. Halkı her zaman onların izinden gitmişler. Manas Han da tam bu niteliklere sahip bir liderdi. Örneğin Manas Han’ın Neskara⁹ devı yendiği hikayede: Neskara 6 bin askeri ile Manasa karşı saldırıya geçer. Manas:

*Mızrağın hızlı savurup,
Neskarayı yere devirdi.
Kırdın belimi kırdın!-diye
Ellerini kaldırıp, Neskara yalvardı.
Canımı bırak, alma diye.
Ardından tüm askerleri
Bağışla!-diye yalvardılar*¹⁰.

Buna benzer örnekler Bakay ve Almambet’in hanlık dönemlerinde de karşılaşır¹¹. Destanda gelenek, görenekler ve adetler hukuk ve hak meselelerinden daha çok önem taşıyordu. Soylar geleneklere göre yönetiliyordu. Çözüm ve ceza sorunları da buna göre belirleniyordu. Han’ın yönetim kuralları haklara göre değil geleneklere göre yürütülmüştür.

Hak ve hukuk meseleleri

Manas destanında her birey özgür ve bağımsız sayılıp, hiçbir baskı uygulanmamıştır. Soyların kendi aralarındaki düzensizlikler hakkında hiç söz edilmemektedir. Çünkü, soyun yapısında her şey bireylerin özeliydi. Başka birilerinin mal mülkün ele geçirmek kahramanlık sayılıyordu.

Destanda bütün halklar aynı hakka sahiplerdi. Fakat savaş gazalarında esir alınan kişiler köle yapılmışlardır. Buna rağmen hem kölelerin, hem de özgür insanların pek farkı olmamıştır. Destanda “*Köle*” kelimesinin dışında aynı anlamda “*Malaylar*” da karşılaşılmaktadır. Malaylar hakkında bilgi pek rastlanmamaktadır. Manas’ta sadece Cakıb’ın

⁷ Manas Destanı. S. Orozbekovun Varyantı. II Kitap.”Kırgızistan”, Frunze.1980, s.150-151.

⁸ Manas Destanı. S. Orozbekovun Varyantı. II Kitap.”Kırgızistan”, Frunze.1980, s. 151.

⁹ Neskara- Kalmukların dev kahramanı, Manasın baş düşmanı.

¹⁰Manas: Destan. S. Orozbekovun Varyantı. II Kitap.”Kırgızistan”, Frunze.1980. s.15-16.

¹¹Manasın Metin Beyanı. Frunze,1986 s.55.

çobanı Oşpur¹² hakkında beyan edilir. Oşpur'un adı destanda birkaç yerde karşılaşır. Onu önemli toplantılara davet edip, fikrine önem vermişler.¹³

Kurulun üyeleri tabakalara ayrılmazsalar da kendi soylarının içinde “*Temiz kanlar*” olarak ayrılmışlar: soy başkanları, soyun aksakalları, asker başçıları ve diğerleri olarak bölünmüşler. Soy üyeleri aynı hakka sahip olmalarına rağmen yönetim bu “temiz kanların” elinde olmuştur. Eğer bireyin soyu ve akrabaları yoksa onun toplumda hiçbir önemi yoktu. Kurumun üyeleri halktan ve akrabalarından destek aldıkları için onların hiçbir gücü olmamıştır. Bu destanda Almambet'in hikayelerinde açık görülür. Soyun her bir bireyi için diğer akrabalar da sorumluluk taşımışlardır.

Özgürlük ve eşitlik kadınların arasında da önem taşımıştır. Fakat ataerkil toplum olduklarından dolayı kadınlar destanda kahraman ve akil olarak bilinip Karlıgaç¹⁴, Saykal¹⁵, Kanıkey¹⁶ gibi kadınlara akıl danışılmıştır. Erkekler toplumu yönetmişler ve baskın rol almışlar. Kadınlara evlenirken başlık parası verilmiştir. Aynı zamanda kız çocukları babasının mirasından da yararlanamamışlardır. Kırgızlarda erkek çocukların hakları kız çocuklarından daha fazladır¹⁷.

Destanda vergi konusu ile ilgili bilgi verilmemektedir. Soyun aksakalları kendi malvarlıklarına ve savaştan kazanılan ganimetlerden paylarına düşenlere güvenmişlerdir. Aksakallar çok zengin sayılmışlar. Savaşta kazananlar kaybedenlerin mal ve mülkünü kendi aralarında paylaşmışlardır. Kazananlar ganimet yanı sıra “Ödül” olarak da verilmiştir. Destanda kahramanlar kendi kazançları ile de övünmüşlerdir. Halk sık sık savaş ortamı yaşadıkları için bu durum sıradan olay gibi algılanmıştır. Sürekli savaş yaşanmasına rağmen Kırgızların devamlı asker ordusu olmamıştır. Savaşa ise yetişkin erkekler katılmışlar. Oysa, kahraman-

lar erken yaşta savaşa katılmaya başlamışlar. Savaşa katılmak erkekler için zorunlu olup, kahramanlık sergilemek şarttır. Savaş bittikten sonra askerler askerliğe devam etmeden sıradan hayatlarına dönmüşler. Sürekli askerlik görevini sadece Manasın “*40 Yiğidi*” yapmıştır. Manas da her zaman onların başında olmuştur.

Gaza zamanlarında tüm soylar ve boylar birleşip büyük bir ordu oluşturmuşlar. Orduya üyeler kendi istekleri ile katılmışlar. Soy toplulukları destanda Kırgız soyları ve akraba boyları ile birleşip Kalmuklarla karşı savaşmanın yöntemlerini geliştirmişler. Burada da onların başında Manas vardı. Benzer örnek “*Büyük Gaza*” döneminde Bakay'ın daha sonra da Almambet'in başkanlık yaptığı anlatılmaktadır.

Destanda el sanatları hakkında da söz edilmekte. Ustalar hakkında ayrı ayrı hikayeler anlatılmaktadır. Bunların dışında şarkıcılar ve falcılar hakkında da söz edilmektedir.

Toplumun en önemli temel taşlarını aileler oluşturmuşlar. Her aile bağımsız kendi halleri ile yaşamışlar. Herkesin kendi ekonomik özgürlüğü vardı. Barış zamanlarda aileler bir birinden bağımsız yaşamışlar. Hayvanlar ailelerin özel mülkü olmuştur. Bunun asıl kanıtı hayvanlara vurulmuş damgalarla gösterilmektedir. Her soyun kendilerine özel damgaları vardı. Çok zengin olanların elinde binden, bazen de 10 binden fazla malı olmuştur. Bu mesele bazen bazı soyların diğer bir soyların yerini işgal edip topraklarına el koyarak mallarını çoğaltmalarından kaynaklanmıştır. Bu olaylar çift taraflı etki: Bazılarının zenginleşirken diğerlerinin fakirleşerek tabaka oluşturmalarına yol açmıştır.

Moğolların üstünlük yaptığı dönemlerde Kırgızlarda bazı soyların otlak, yayla ve ekin yerlerinin zengin ve itibarlı adamların ellerinde olduğu göstermekte. Hanın çocukları hana ait olan yerleri sahiplenmişler.

XIV. Yüzyılın başında İmparatorluğun yıkımı ve Moğol topluluklarının iç savaşlarının artmaları hanların ve onların oğullarının da gücünü zayıflatır. Bazıları bunu fırsat bilerek yerleri özelleştirmeye başlarlar¹⁸. Fakat, zengin ve itibarlı insanların yer-

¹² Oşpur-Cakıp Hanın en sevdiği çobanı ve kölesidir.

¹³ Mamıtbekov Z. “*Manas*” *Destanındaki Kırgızların Hayat ve Savaş Mücadeleri.*” İlim”, Bişkek, 1993. s.114

¹⁴ Karlıgaç, Manasın kız kardeşi.

¹⁵ Saykal, Oyrat Hanı Karaç'ın kızı, bahadır.

¹⁶ Kanıkey, Manasın eşi ve akıl hocası.

¹⁷ Çeltikçi, Orhan, *Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası ve Halk İnançları*, İstanbul, 20016, s. 63.

¹⁸ Moldobaev İmel. *Manas Destanı*, Kırgız Halkının Manevi ve

leri özelleştirmeleri Kırgız toplumunun sosyal yapısını değiştiremez. Çünkü, bu olaylar usulüne uygun olarak yapılmamıştır. Akraba toplulukları ve onların kurumları Kırgızların devlet yapısının temelini oluşturmuştur¹⁹.

Sonuç

Manas destanında Kırgızlar boylar ve akraba toplulukları olarak ikiye ayrılmışlardır. Bunlar birleşip halk oluşturmuşlar ve kendi özgürlüklerini sağlamışlar.

Her boy kendi hali ile yaşamalarına rağmen savaş dönemlerinde hemen birleşmişler, barış dönemlerinde boyların başında aksakallar durup onlar yönetmiştir. Toplumdaki bireyler tabakalara ayrılmamalarına rağmen boylar arasında kendilerine göre zenginlik tabakaları oluşturmuşlar: boy başkanı, boy aksakalları, asker başçıları ve diğerleri.

Destana göre örf, adet ve gelenekler hukuk meselelerinden daha önemli bir yere sahiptir. Toplumda karşılaşılan sorunlar Kırgız geleneklerine göre çözümlenmiştir. Burada geleneklerin sosyal toplum düzeninde çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda Hanın ülke yönetimi de hukuka değil geleneklere dayanmıştır. Destanda Kırgızların yönetim yapısı özerk ve bağımsızdır. Boyların ve küçük soyların kendi toprakları ve hayvanlarının olmasından onların ekonomik özgürlüklerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Akraba toplulukları ve onların kurumları Kırgızların sosyal yapısını oluşturmuştur. Diğer halklarla olan ilişkileri bağımsızdır.

Kaynakça

Çeltikci, O., *Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları*, IQ Yayınları, İstanbul, 2006.

Eroğlu, C., *Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçerisinde Manas Destanı*, Basılmamış YL Tezi, Sakarya Üniversitesi, Y. Sakarya, 1996.

Ibıkeev S. "Manas" Destanındaki Sosyal ve Toplumsal Görüşler."Ala-Too Tanı, 27 Ocak. 1990.

Kayhan Ş., *Manas Destanı Tarihi Tabakaları*, Akçağ, Ankara 2005.

Mamıtbekov Z. "Manas" Destanındaki Kırgızların Hayat ve Savaş Mücadeleleri."İlim", Bişk ek, 1993.

Manas: Destan. S. Orozbekovun Varyantı. I Kitap. "Kırgızistan", Frunze. 1978.

Manas: Destan. S. Orozbekovun Varyantı. II Kitap. "Kırgızistan", Frunze. 1980.

Manasın Metin Beyanı. Frunze, 1986.

Moldobaev İ.. "Manas Destanı, Kırgız Halkının Manevi ve Kültürel Kaynağı." İlim", Frunze, 1989.

Musaev S. *Manas Destanı*, İlim, Frunze, 1979.

Otorbaev T, *Manas ve Tarih ve Kırgızistan Medeniyeti*, 1990.No. 50.

Türkmen F, Uraimova Ş., *Kırgız Destanları 6. Manas Destanı*. TDK. Yayınları. Ankara 2007.

93 Yaşında Hayata Veda Eden Hababam Sınıfı'nın Mahmut Hoca'sı/Yaşar Usta'sı Sinema ve Tiyatro Oyuncusu

MÜNİR ÖZKUL İÇİN TARİH

Talas, 05 Ocak 2018 Cuma, 22.45

Bu âlem tâ ezel âdem için bir sâyebân odu
Gelen her can bu gülşende ne hoş bir bâğbân oldu

Gülistanlar mezarlıklarla birlikte kurulmuş hep
Yaşandıkça hayat çok tatlanıp bir bûsîtân oldu

Ne hakanlar gelip geçti, ne mihmanlar konup göçtü
Ne serverler suyun içti, müşârun bilbenân oldu

Münir Özkul da bir kuldu velakin yoktur emsali
Yetip vade veda etti yazık hayli figan oldu

Cemâlî söz tamam olsun yeter tam tarihin söyle:
Yaşar Usta cihandan cennetü'l adne revân oldu

2018 باشار اوسته جهانندن جنة العدنه روان اولدي

Mustafa ASLAN (Cemâlî)

SEVDÂ İPLİĞİ

İyi işle ipliğini sevdânın
Bu sevdâmız bir yumakta kalmasın.
Çile çek ki, seninle de ey gönül
Alâkamız mu'allakta kalmasın.

Önder ÇAĞIRAN

Kültürel Kaynağı."İlim",Frunze,1989 s.20.

¹⁹Moldobaev,, a.g.e., s.22.

HALK HİKÂYELERİ VE MASALLARDA ORTAK BİR MOTİF: GURBETE GİDERKEN “EVE EŞYA BIRAKMA”

Kübra Merve TAŞ

Özet

Halk anlatıları dediğimiz sözlü kültür ürünleri, yaratıldıkları ve yaşatıldıkları toplumun kültürel hayatından izler taşırlar. Bu izler toplum tarafından ne kadar benimsenmişse, halk anlatılarında da kendisine o kadar yer bulur. Kültürel süreklilik devam ettikçe daha önce farklı bir anlatmada yer alan bir motifin, farklı türdeki anlatmalarda da benzer ya da aynı şekilde yer aldığı görülecektir. *Âşık Garip hikâyesinde karşımıza çıkan “gurbete giderken arkada bir eşya bırakma” motifi benzer şekilde masallarda da yer almaktadır. Hem sözü edilen halk hikâyesinde hem de masallarda arkada bırakılan eşya, gurbete giden kahraman hakkında geride kalan ailesine bilgi verme işlevini taşımaktadır. Çalışmada bu durum mukayeseli olarak incelenecek ve farklı anlatı türlerinde yer alan motifin kültürel değeri ortaya konulacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Âşık Garip Hikâyesi, masal, motif, gurbete giderken eve eşya bırakma.*

Giriş

Halkın yaşamış olduğu hayatın doğal akışında karşımıza çıkabilecek durumları halk hikâyelerinde görmek mümkündür. Sevgi, kahramanlık ya da her iki konunun birlikte işlendiği halk hikâyeleri; içerisinde destan, masal gibi türlerin yansımalarını da barındırmaktadır. Bu türler ile halk hikâyelerinin arasında farklılıklar olsa da temelde aynı noktadan hareket ederler. Halkın sesi olan bu türler, geçmişi geleceğe aktarmakta önemli bir konuma sahiptirler.

Yaşantıların dilden dile aktarılmasıyla yayılan halk hikâyeleri, içerisinde Türk kültürüne ışık tutabilecek pek çok motifi barındırmaktadır. Bu motifler, geçmişte ataların inandıkları ve değer verdiklerini torunlara öğretme biçimidir. Bu motifler, zamanla gelişip değişime uğrasa da hayatın her alanında kalıntıları görülebilmekte ve geçmişin izini bugüne yansıtabilmektedirler.

Halk hikâyelerinin içerisinde diğer türlerin izlerini bulabilmek mümkündür. Bu konuda Fikret Türkmen şu bilgileri vermektedir: *“Hikâyedeki masal motifleri gelenekle ilgili olmalıdır. Zira bir hikâyenin teşekkülünde çevrenin temayülü, hikâye yapısının kaideleri ve ihtiyaçları ile hikâye geleceği önemli rol oynamaktadır. Mesela olağanüstü kuvvetlerden yardım görme motifi masallara sahiptir. Hikâyemizde bu motifin gözükmemesi (Hızır suretinde) hikâye kahramanı için şarttır. Gelenek ve hikâyenin ihtiyaçları (daha sonraki motiflerin izahı için) bu motifi hikâyeye dâhil etme zarureti doğurmuştur.”* (Türkmen, 1974: 2). Halk hikâyesinin masalla olduğu kadar destanla da motif bakımın-

dan ortaklıkları bulunmaktadır.

Bu çalışmada ele alınacak olan ortak husus *“kahramanın gurbete giderken eve eşya bırakması”* olarak adlandırılmaktadır. Kahraman iletişimin temel taşı olan haber verme işini işlevsel olarak bir eşyaya yüklemektedir. Anlatılarda eşya farklılık gösterse de haber verme yönünden ortak bir ilişki kurulmaktadır. Konunun çekirdeğinde bulunan *“Sevgilin Düğününe Son Günde Yetişme”* motifi bazı destanlarda da görülmektedir. Alpamış Destanı’nda aynı motif mevcuttur. Fakat bu motif hikâyede bir tek unsurdan ibarettir. Hikâyeyi destan saymaya kâfi değildir. (Türkmen, 1974: 2). Tamamen aynı olması düşünülmemen bu motiflerden sadece birkaç tanesinin benzerlik göstermesi kültürün yansımalarının türler arasında gerçekleştirmiş olduğu geçişi göstermektedir.

Motif benzerliklerinden yola çıkılarak türler arasında ortaklıklara dayalı yorum yapılabilmektedir. Bu çalışmada, halk hikâyesinde görülen bir motifin benzer şekilde masalda görülebilmesi ele alınacaktır. Eve eşya bırakarak, olacak olanlar için önceden gizil bir ileti bırakan *Âşık Garip*, bu yolla bir tür haberleşme yöntemi uygulamıştır. Aynı haberleşme yöntemini benzer şekilde masal başta olmak üzere diğer türlerde de görebilmekteyiz. Eve eşya bırakarak geride kalanlara haber veren kahramanlar birçok türde ortak motif olarak yer alabilmektedir. Burada çalışmanın kısıtlılığın dola- yı yalnızca masal ve halk hikâyesi örneklerine yer verilecektir. Destan örneğini yukarıda belirtmiştik. Bu türlerde ve başka türlerin içerisindeki örnekler verdiklerimizle sınırlı değildir, farklı çalışmalarda

bu konu genişletilerek ele alınacaktır.

A. Âşık Garip Hikâyesinde Gurbete Giderken Eve Eşya Bırakma

Bilim insanları tarafından halk hikâyesinin tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan Şükrü Elçin ve Saim Sakaoğlu'na ait olanlara yer verilecektir. Şükrü Elçin'in hikâye tanımı şu şekildedir: "Hikâye kavramı başlangıçta Arapçada kıssa ve rivayet anlamlarında kullanılmıştır. Daha sonra eğlendirmek amacıyla taklid anlamında görülürse de hikâye gerçek veya hayalî olayların, maceraların özel bir üslûpla nakil veya tekrarı demektir." (Elçin, 1986: 444).

Sakaoğlu ise konu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Nazım ve nesir olarak karışık bir yapı gösteren ve hacim bakımından uzun olmasıyla da diğer halk anlatılarından kolaylıkla ayrılabilen halk hikâyeleri, Türk halkının kültür değerlerini bünyesinde toplayan önemli türlerden birisidir." (Sakaoğlu, 2011: 4).

Âşık Garip hikâyesinin çalışmamıza konu olan bölümüne geçmeden önce, hikâyenin özetini vermek yerinde olacaktır: *Hoca Ahmet'in biri kız diğeri oğlan olmak üzere iki çocuğu vardır. Oğlan (Resul) on dört yaşına geldiği vakit babası ölür. Resul babasının mirasını, arkadaşları ile yer içer ve çok kısa zamanda bu miras tükenir. Çaresiz kalan Resul, saz meclislerine katılır. Oralarda şiir söylemek isterse de başaramaz. Günler böyle gelip geçerken Resul'a üç bade içirilir. Bunlar sırasıyla, Allah'ın, Üçler-Yediler-Kırklar'ın ve Şah Senem'in aşkıdır. Aynı derişler Senem'e de üç bade içirirler ve gözden kaybolurlar. Bu hadiseden sonra çok güzel şarkı söylemeye başlayan Resul, sevgilisi Sanem'i bulmak için annesi ve kız kardeşini yanına alarak gurbete çıkar. Yolu ilk defa Tiflis'e düşen Resul'un adı Garip olarak değişir ve Deli Mahmut'un kahvesinde söylemeye başlar.*

...
Tiflis'e gelen Garip, pınar başında karalara bürünmüş kız kardeşiyle karşılaşır. Fakat kız kardeşi Garip'i tanımaz. Ancak gurbete çıkan Garip, duvardaki sazın telinin kırılması halinde Tiflis'te olacağını daha evvel annesine söylemiştir. Garip'in eve gelmesiyle birlikte sazın teli kırılır. Bunun üzerine anne ve kız kardeş Garip'i tanırlar. (Alptekin, 1997: 221-222). Bu özetten hareketle, annesi ve kız kardeşi; Âşık Garip'in gurbetten gelmiş olduğunu daha önce vasiyet ettiği şekliyle sazın telinin kopması üzerine anlamışlardır.

Esas metinde ise Âşık Garip'in eve eşya bırakıp akıbetinden haber vermesi hikâyede şu şekilde geçmektedir: "Bir de oğlan sazını duvara asıp validesine dedi; Ey valide, eğer bu saz oradan düşerse ve yahut bir teli kırıl-

lursa, ben ya geldim ya öldüm. Benim geldiğimi, öldüğümü andan bilesün" diyub validesinin elinden, ayağından, kız karındaşının gözlerinden öpüb, beğbesini omzuna alub "Allahaismarladık" diyub, kapudan dışarı çıkub gitti." (Türkmen,1974: 151).

Âşık Garip, annesi ve kız kardeşi ile helalleşip uzak yola gideceği için annesinden azık (yolluk, yol yemeği) hazırlamasını istemiştir. Tüm ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra artık yola çıkma vakti geldiğinde annesi ve kız kardeşinin endişeli hâllerine dayanamayıp hem vasiyet etmek hem de onların meraklarını dindirmek için gelecek hakkında haber verecek eve bir eşya bırakmıştır. Burada annesi ve kız kardeşinin endişesini yatıştırmak isteyen Âşık Garip, onları habersiz bırakmayacağına inandırmaya çalışmıştır. Bu sebeple sazını aracı olarak kullanıp bu yolla ailesine haber vermiştir.

Proben'de Âşık Garip hikâyesi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: "Bu hikâyenin kahramanı artık kılıçla döğüşmez ve düşmanın karşısına silahla çıkmaz. Gücü sazındadır ve sazı aynı zamanda da silahıdır da. Hedefi kahramanlık macerası değildir, aksine rüyasında gördüğü kızın hayalidir. Garip aynı zamanda, rüyasında Hacı Sinam'ın kızı Sinem'i gören bir âşıktır. Rüyasında aşk badesini içer içmez dudaklarından en güzel türküler dökülür. Yola koyulur, her yerde şairleri atışmaya davet eder ve büyük engelleri aştıktan sonra kendisiyle birleşebileceği rüyasında gördüğü sevgilisini bulur." (Radloff, 1998: 9).

Metinde Garip'in eve geldiğinde sazının kırılmış olması daha önceden haberi verilmiş olan bir hadisedir. Aynı zamanda Âşık Garip'in sazının kırılması (motif yapısına göre) gerçekleşmiş olan bir keramettir.

Halk hikâyelerinin motif yapısında "keramet" olarak isimlendirilmiş olan bu motif Âşık Garip hikâyesinin kilit noktasını oluşturmuştur. Motif, Ali Berat Alptekin tarafından yapılan çalışmada M300 başlığı altında ele alınmıştır. M300, Kerametler: "Garip gurbetten dönünce sazının teli kırılır (38)." (Alptekin, 1997: 344).

Âşık Garip hikâyesi pek çok coğrafya tarafından benimsenmiştir. Azerbaycan'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada yankı bulmuştur. Hikâyenin birçok varyantı bu ilginin sonucunda oluşmuştur. Varyantların dışında uyarlamalarda yapılmıştır. Tüm bu çeşitliliğe rağmen varyantlarda ortak olan motifler şu şekilde sıralanabilir.

Âşık Garip hikâyesinin varyantlarında yer alan ortak motif yapısı

1. *Hikâyenin bütün varyantlarında Âşık Garip ile Şah Senem yedi yıl ayrı düşerler. Ayrılırken Garip, Şah Senem'e "Yedi yıl sonra mutlaka geleceğini" vaat eder. Aksi*

takdirde Şah Senem, istediği biri ile evlenebilecektir.

2. *Bütün varyantlarda Şah Velet, Garib'in öldüğü haberini getirir. Bu yüzden Garib'in anasının ağlamaktan gözleri kör olur.*

3. *Bütün varyantlarda Garib'in, süre dolduğu halde, gelmediğini gören Şah Senem, onu arar.*

4. *Garip, gurbetten harikulade kuvvetlerin yardımı ile gelir.*

5. *Bütün varyantlarda Garip, Şah Senem'in düğün gününde yetişir. Yine bütün varyantlarda düğün evine "aşık" kıyafeti ile gelir.*

6. *Bütün varyantların sonunda Garip ile Şah Senem murada ererler.*

Bu benzerlikler göstermektedir ki bütün Âşık Garip varyantları (Doğu ve Batı) tek menşeden yayılmıştır. Çeşitli varyantlardaki değişiklikler, o varyantın mensup olduğu boyun mahallî damgasından başka bir şey değildir. Bu damgada sosyal, tarihi ve mahallî tesirler vardır. (Türkmen, 1974: 30). Varyantlaşmanın haricinde gördüğü ilgi sonucunda Âşık Garip hikâyesi hakkında pek çok çalışma da yapılmıştır.

Âşık Garip, bütüncül olarak pek çok çalışmaya konu olmuştur. Hikâye sadece Anadolu'da değil, başka coğrafyalarda da rağbet görmüştür. Türk dünyasının dışında da yayınlar yapılmıştır.

1875 yılında hikâye Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmıştır. G.Ahmverdiyan 1852 yılında Moskova'da yayımladığı Sayad Nova kitabında Âşık Garip hikâyesinden bahsetmiştir. Hikâyenin daha büyük bir anlatması G. Terağeksandrya'nın, "*Tiflizerin Zehni Heyati*" (Tiflis 1885) adlı kitabında yayımlanmıştır. (Sakaoğlu, 2011: 101).

Radloff, Proben adlı meşhur eserinde Âşık Garip'in şiirlerine de geniş olarak yer vermiştir. Hikâyenin Karaim varyantının içerisinde şiirlerin fazlaca yer alması dikkat çekmektedir. 1931'de M. Zeki Korgunal, Âşık Garip hikâyesinin dil ve üslubunu düzelterek ve bazı kısımlarını da çıkartmak suretiyle neşretmiştir. 1934 yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, 1892'de SMOMPK'da neşredilen "Âşık Kerip" adlı hikâyeyi, aynen yayınlamıştır. Hikâyenin nesir kısmı noksandır. Bazı şiirler boşlukta kalmıştır. Prof. Caferoğlu bu hususu tenkit etmiş ve şiirleri açıklayan notlar ilave ederek metni kullanılabilir hale getirmiştir. Azerî sahasına olan geniş

vukufu dolayısı ile Prof. Caferoğlu'nun bu notları diğer varyantların anlaşılmasında da büyük faydalar sağlamaktadır. Ayrıca Ekber Yerevanlı Ermeni varyantları, Rıza Molov Balkan varyantları hakkında tenkitli olarak neşriyatta bulunmuşlardır. (Türkmen, 1974: 25-26).

Âşık Garip hikâyesi, Anadolu'nun dışında da çok sevilmiş ve ilgi görmüştür. Türkmenlerde hikâyenin varlığından ilk haberi Macar Türkoloğu H. Vambéry vermektedir. Türkiye'de ilk defa 1945 yılında İlhan Başgöz DTCF 'de lisans tezi olarak "Menakıb-ı Âşık Garip ve Şah Senem Hanım" adı altında bir çalışma yapmıştır. (Türkmen, 1974: 28- 30). Bunun yanı sıra Âşık Garip'e ait şiirlerin çoğu çeşitli antolojilerde yer almıştır.

B. Masalarda Eve Eşya Bırakma

Türk milletinin geçmişine ışık tutan masallar hakkında bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bir varmış bir yokmuş ile başlayan masallar Ali Berat Alptekin'in deyimiyle bu dünya ile öteki dünya arasında kurulan bir bağıdır. Göz açıp dünyaya gelmek bir varmış ise göz yumup bu dünyadan göçmekte bir yokmuş tabiri ile karşılanmaktadır.

Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törenlerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır. Masal olağanüstü çeşidinde de gerçekçi çeşidinde de anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun, onların hayal yaratması oldukları izlenimini veren bir anlatı türüdür. (Boratav,1969: 80).

Sakaoğlu masal kelimesinin kökeni üzerine şu açıklamayı yapmıştır: "*Bizim bugün dilimizden düşürmediğimiz masal kelimesi ülkemizin değişik yörelerinde biraz da değişmiş olarak karşımıza çıkar. Bazen mesel deriz, bazen de metel. Hatta kelimeyi değiştirerek hikâye dediğimiz de olur, hekat, hekâ, hikâ dediğimiz de. Kars ve çevresinde ise nağıl da denilir.*"(Sakaoğlu, 2013,11).

C. Kaysı Devi adlı masalda gurbete giderken eve eşya bırakma

Mehmet Yardımcı tarafından 1989'da Malatya'da Ramazan Çiftlikçi'den derlenmiş olan

“Kaysı Devi” isimli masalda gurbete giderken eve eşya bırakma motifi yer almıştır. Masalda bu motif şu şekilde yer almaktadır: “Bir gün bu oğlan av tüfeğini yanına alıp iki arkadaşıyla ava gitmiş. Karanlık olunca mağaraya girip yemek yemiş, sohbet etmişler. Bu arada oğlan, “Benim babamı Kaysı Devi öldürmüş. Ben de onun intikamını alacağım; gidip onu öldüreceğim.” demiş. Arkadaşları, “Gitme, o adamı yutar. Evinin kapısı bacası belli değil. Biz biliyoruz. Vazgeç.” demişlerse de dinletememişler. Oğlan devi öldürmeye giderken: “Tüfeğimi buraya asıyorum. Eğer ondan kan damlarsa bilin ki ben öldüm. Beni aramaya gelmeyin.” diyerek gitmiş.” (Yardımcı, 2012: 113-115). Bu bölümden hareketle masalın özetlenmiş biçimine de bu çalışmamızda yer verilmiştir. Mehmet Yardımcı'nın “Malatya Masalları” adlı eserinde yer alan metnin özetlenmiş şekli şu şekildedir:

Babasını öldüren kişiyi bulup ondan intikam almak isteyen bir çocuk varmış. Bir gün bu çocuk babasını öldürenin Kaysı Devi olduğunu öğrenmiş. Annesine gelip bu haberi vermiş ve annesinden babasına ait bıçak olup olmadığını öğrenmiş. Annesi babasına ait olan bir bıçağı sandıktan çıkarıp çocuğa vermiş. Oğlan yine bir gün av tüfeğini alıp arkadaşları ile ava çıkmış. Burada arkadaşlarına intikam alacağı fikrinden bahsetmiş. Arkadaşları Kaysı Devi'nin kapısı bacası belli değil demişlerse de oğlanı ikna edememişler. Oğlan devi öldürmeye giderken: “Tüfeğimi buraya asıyorum. Eğer ondan kan damlarsa bilin ki ben öldüm. Beni aramaya gelmeyin.” diyerek gitmiş.

Uzaktan gelen ışığı takip ederek bir konağa gitmiş. Kaysı Devi'nin karısı o anda oğlanı görmüş ve onu kaçıp gitmesi konusunda uyarılmış. Oğlan devin karısına onu öldürmeye geldiğini söylemiş. Devın karısı da: “Kaysı Devi gelince her yer sallanır. O gelip bir kapıya tekme atınca kapı bu tarafa, kendi de şu tarafa düşer. Düşünce gaz döküp kibrit çal.” diye akıl vermiş

Dev gelip kadının dedikleri olunca oğlan gazı döküp devi yakmış. Küllerini de Tohma'ya atmış. Sonra da Kaysı Devi'nin karısıyla evlenmiş. Adam her gün ava gidiyormuş fakat avlanamıyormuş. Bu kara düzeni bozmak isteyen karısı bunun çaresini kendisinde bulmuş. Kadın saçından bir tel koparıp vermiş ve ko-

casına bu saç telini kaybetmemesini söylemiş sonrasında adamın işleri yolunda gitmeye başlamış. Fakat bir gün tüfeğine bağladığı saç telini kaybetmiş.

Tam o sırada ormanda yürüyen iki arkadaş uzaktan bir şeyin parladığını görmüşler birisi çok zengin olan arkadaşı: “Malsa senin cansa benim.” demiş. Bu saç telinin nasıl böyle parladığını merak etmişler. Köyde herkese sormuşlar. Bir cadı bu saç telinin Kaysı Devi'nin karısına ait olduğunu söylemiş. Cadı adama, bana çok para verersen onu sana getiririm demiş.

Cadı, Kaysı Devi'nin evine gelmiş. Bu sırada Kaysı Devi'nin karısı cadıyı görmüş ve onunla sohbet etmeye başlamış. Cadı kadına yolunu kaybettiğini söylemiş ve kendisini eve almasını rica etmiş. Kocasının razısı olmasa da kadın cadıyı eve almış.

Gece uyurlarken kadın ve adamın konuşmalarını dinleyen cadı bir sır öğrenmiş. Adamın kolunun altında duran bıçak çekip alınırsa adam ölecekmış. Cadı kadın, onların uyuduğu esnada odalarına girip adamın kolunun altındaki bıçağı çekip çıkarmış. Adam halsiz düşmüş karısı günlerce ağlamış. Cadı kadın, ağlayan karısını kandırmış ve kaçırarak zengin adamın yanına gelmişler.

Oğlanın birlikte ava çıkıp mağaradan ayrıldığı arkadaşları avdan gelince bakmışlar ki oğlanın tüfeğinden üç damla kan damlamış. Anlamışlar ki oğlan ölmüş. Yine de oğlanı aramaya gitmişler. Kaysı Devi'nin evine gittiklerinde oğlanın yerde yattığını görmüşler. Bu sırada oğlanın kolunun altındaki keşiğin aynısından camda eksik parça olduğunu görmüşler. Arkadaşları acıkıp balık tutmuşlar balığın karnında ise bıçak bulmuşlar arkadaşlarının yarısına yerleştirdince tam uymuş ve arkadaşları kendine gelmiş. Adam kendine gelince karısını aramaya çıkmış. Karısının bir cadı kadın tarafından kandırılıp zengin bir adamla evlendirilmek üzere olduğunu öğrenmiş. Yolları aşıp düğün evinin olduğu yere varmış. Bir kadın vasıtasıyla bir bardak sütün içerisine yüzüklerini atıp göndermiş. Kadın kocasının yakınlarda olduğunu anlamış ve kaçmış. Bu şekilde masal da mutlu sonla bitmiş. (Yardımcı,2012:113-115).

Bu masalda gördüğümüz üzere kahraman arkadaşlarına akıbetini tüfekte haber verirken, karısına yaşadığını ve yakınlarda olduğunu sütün içine attığı yüzük ile haber vermiştir. İki metinde de dü-

ğün alanında olayın çözümlenmiş olması da anlatmalardaki ortaklığı göstermektedir. Eşya değişmiş olmakla birlikte işlevler aynı kalmaktadır. Eşya ile haber verme motifi geride kalanlar için önemli bir iletişim kanalıdır. Aynı zamanda önceden belirtilen bir haberin araç sonucunda doğrulanması ise yine bir keramet motifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türler ve eserler değişse de anlatılarda motif üzerinden yayılmanın olduğunu görmekteyiz.

Sonuç

Âşık Garip hikâyesinde eve bırakılan sazın yerini masalda tüfek almıştır. Burada eşyanın değişmiş olduğunu görmekteyiz. Âşık Garip hikâyesinde Garip, elinden iş gelmeyen bir kişiye rüyada âşık olarak saz çalmaya başlamıştır. Garip için saz onu ideallerine ulaştıracak bir eşyadır. Saz çalıp ününü diyardan diyara yayan Garip, bu sayede Şah Senem'e kavuşacaktır. Masalda ise oğlan için önemli olan eşya tüfektir çünkü babasının intikamını almak isteyen oğlanı emeline ulaştıracak araçtır. Burada araçlar farklı olsa da neticeye ulaşmak için gayeler birdir diyebiliriz.

Araçların işlevleri de aynıdır. Araçlar geride kalan kişilere haber vermek için kullanılmış birer iletişim kanalı olmuşlardır. Kahramanlar geride kalan kişilere bu araçlar neticesinde ileti göndermişlerdir. Burada iletişimin temel anahtar kelimelerinden olan gönderici kahramandır. Alıcı ise geride kalan arkadaş veya aile üyelerinden her biridir. İleti ise eşya kanalıyla önceden belirtmiş olduğu mekânda olup olmadığının haberinin verilmesidir. Farklı iki türden iki eseri karşılaştırarak yapmış olduğumuz bu çalışmada anlatı türlerindeki devamlılığı görmekteyiz. Motiflerin birbirinden farklı eserlerde yer alıyor olması canlı bir kültür malzemesinin metinler arasında devredilebilir olduğunun göstergesidir.

Kaynakça

ALPTEKİN, Ali Berat (1997). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı. Ankara: Akçağ Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (1969). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul. Gerçek Yayınevi.

ELÇİN, Şükrü (1986). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

RADLOFF, W. (Ed.). (1998). Proben. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (Ed.) (2011). Halk Hikâyeleri 1. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

SAKAOĞLU, Saim (2013). Türk Masalları. Ankara. Akçağ Yayınları

TÜRKMEN, Fikret (1974). Âşık Garip Hikâyesi. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

TÜRKMEN, Fikret (1995). Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

TÜRKMEN, Fikret (1995). Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin). Ankara: Akçağ Yayınları.

YARDIMCI, Mehmet (2012). Malatya Masalları. Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları.

ÖMÜR

Suyu bitti değirmenin
Topladım tası, tarağı
İnceldi ipi kirmenin
Yakın eyledim ırağı

Islandım, kurudum, soldum
Ekinimi hep göğ yoldum
Aranıp sorulmaz oldum
Gönlümde buldum fırağı

Feri söndü gözlerimin
Takat kesik dizlerimin
Çekeni yok nazlarımın
Düştü başıma kırağı

Sevgim yoruldu yollarda
Çaput çürüttüm dallarda
Umut eskittim fallarda
Oldum hüznler durağı

Ne ettim eyledim boşa
Döne döne geldim başa
Dayadım başımı taşa
Çıktım ömrümün çırağı

Köksal AKÇALI

Millî edebiyatımızın mümtaz şairlerinden İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, şair ve yazarlığı yanında, askerî veteriner hekim, politikacı ve parlamenter olarak da, ülkemize değişik alanlarda büyük hizmetler ifa etmiş çok değerli bir şahsiyettir.

Kendisini 1950’li yılların başlarında, benim de şiirlerimin yayınlandığı, büyük Türkçü Nihal Atsız’ın yönetimindeki “Orkun” dergisinde çıkan:

Altundan yapılsa azdır direğin
Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak!
Dünyanın cenneti senin durağın
Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak!

Dalgalanman, Türk’e hayat can olur
Al al rengin şehitlere şan olur.
Göz koyamaz sana eller, kan olur

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak!

tarındaki hamasî şiirlerinden dolayı gıyaben tanıdım...27 Mayıs 1960 ihtilâlinden sonra, Millî Birlik Komitesi tarafından, 20 Ağustos 1960’ta, ordu-daki görevinden Veteriner Hekim Kıdemli Binbaşı olarak emekliye sevk edilince, bir petrol şirketinin bayiliğini almış ve benim günlük siyasi “Hakimiyet” gazetesini çıkardığım sırada, Kayseri’ye gelmişti.

Kayseri’de kaldığı sürece, çok sıcak ve samimi ortamda sohbet imkânı buluyor, “o günlerin yaygın ütopyası içinde filizlenen bir mefkûre arkadaşlığı ile Ötügen’de, Ortaasya steplerinde, Altay’larda, Sir nehri kıyılarında at koşturuyor”, Kızılma’ya doğru âdeta kanatlandığımız bile oluyordu...

O, “Şiiri, yalnızca vezin ve kafiyeden meydana gelen bir sözler topluluğu olarak kabul etmez. Şiiri, güzelliğin ülkesinde yaşayan bir gerçek olarak görür. Ve her şiirin kendine has bir atmosferi bulunduğunu ve bu atmosfere girilmedikçe, şiir yazılacağına inanmadığını ve alt alta getirilen her satırın şiir sayılamayacağını müdafaa eder... Ve Barraccio’nun şu esprisini tekrarlar: En çok beğendiğim şair, hiç beceremediğini bildiği halde, şiir

yazmağa devam eden insandır...”⁽¹⁾

İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, 1918 yılında Kastamonu’da doğdu. Babası Ahmet Necip Bey, annesi ise İsfendiyaroğulları’ndan Ayşe Hanım’dır. İlkokulu Kastamonu’da, orta öğrenimini de Yozgat ve Eskişehir liselerinde tamamlayarak, Veteriner Fakültesi’nin askerî kısmına girdi. Bu fakülteyi 1942’de bitirdi ve askerî birliklerde veteriner hekim olarak çalıştı.

Özellikle, Polatlı Topçu Okulu’nda ve Konya’daki ordu birliklerinde bu görevine uzun yıllar devam etti. Konya’da bulunduğu sırada, Astsubay Okulu’nda fizik-kimya dersleri okuttu. 1960 yılında emekli olunca, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi saflarında politikaya atıldı.

1961 ve 1965 genel seçimlerinde, aynı partiden XII ve XIII. dönem Kastamonu Milletvekili olarak parlamentoya girdi.

Şiirleri, 1938’den itibaren Orhun, Kopuz, Ergenekon, Gökbörü, Çınaraltı, Çığır, Orkun, Davran, Türkeli, Kür Şad, Bozkurt, Ötügen, Toprak ve Töre dergilerinde, makaleleri ise Kudret, Her Gün ve Millet gazetelerinde yer aldı.

Meş’alem – Manzum Öğütler – Kader Yolu ve Yol Boyunca isimli şiir kitaplarından başka, Müslüman Türk Çocuklarına Armağan – Şehit Ocağı – Üç Büyük Tehlike; Siyonizm, Komünizm, Masonluk - Güzel Ahlâk – Manevi Değerlerimiz ve Yapılan Tahribat gibi önemli eserleri bulunmaktadır.

Hayatı boyunca, meslekî ve edebî çalışmalarının yanında, sosyal faaliyetlere de önem veren, “Huzur ve Yükseliş Derneği” Kurucu Üyesi olan İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Ankara’daki, Kocatepe Camii’nin yapılmasında da büyük gayret sarfetmiştir.

Bir zamanlar “Mâbedsiz Şehir” diye anılan Ankara’da, 8 Aralık 1944’te, o zamanki Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Ahmet Hamdi AKSEKİ başkanlığında, “Ankara Yenişehir’de Bir Cami Yapıtırma Kurumu” adıyla bir dernek kurulmuştur.

⁽¹⁾ H.Fethi Gözler – Yunus’tan Bugüne Türk Şiiri: İstanbul 1981, Sayfa 595

Cami yerinin seçilmesi ve açılan yarışmaya katılan projelerin değerlendirilmesi, 1956 yılına kadar uzamış ve derneğin adı “Türkiye Diyanet Sitesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği” olmuştur.

Bu arada Başbakan Adnan Menderes’in müdahalesiyle, bu ulu mâbed için, Ankara’ya hâkim Kocatepe uygun bulunmuştur. Ancak proje ve arsa ile ilgili problemler yüzünden ilk temel 1963 yılında atılmışsa da, proje değişikliğine gidildiğinden, yeni projenin temeli 1967’de atılmış ve 1969’da, mâbedin 5 bin kişilik alt katı ibadete açılmıştır.

Kaba inşaat dışındaki yan bölümler, caminin fevkalâde pahalı ve ince işçiliği gerektiren iç dekorasyonu için, devlet katkısı ve halkın bağışları yetersiz kalmaya başlayınca, inşaat iyice yavaşlamış, hattâ bazı bölümlerden vazgeçilmesi bile düşünülmüştür

Artan malî güçlükler sebebiyle, 15 Mart 1981’de, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu başkanlığında toplanan, “Türkiye Diyanet Sitesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği” Genel Kurulu, idare heyetinin teklifine uyararak, derneğin feshedilmesine ve Kocatepe Camii inşaatı dahil, bütün mal varlığının, alacak ve borçlarıyla birlikte, Türkiye Diyanet Vakfı’na devredilmesine karar vermiştir.

Böylece, 88 metre yüksekliğindeki 3’er şerefeli 4 minaresi Selimiye’yi, merkezî kubbe ve yarım kubbeleriyle, Sultanahmed’i andıran Kocatepe Camii’nin “Harem” kısmı da, 1986 yılı Ramazan ayında ibâdete açılmıştır.

Türk ve Türkçülük dâvâsında, hasımlarına asla tâviz vermeyen fazilet timsali bu asil şairimiz, bir şiirinde kahraman Mehmet’çigimize şöyle sesleniyordu:

Mehmedim Mehmedim, Arslan Mehmedim
Az gelir ne yazsam, az gelir sana.
Vatana millete kurban Mehmedim
Az gelir ne yazsam, az gelir sana!

Kaytan bıyıkların ince burulu
Yâr çevresi, sol koynunda dürülü.
Alın açık, baş yukarı gerili
Senin kadar kim lâyıktır atana?

Sanki sen değildin Sinâ Çölü’nde
Moskof’u boğazlayan Prut Gölü’nde.

Kır atın üstünde, pala belinde
Savaş meydanını bulayan kana!

Günümüzün önde gelen şairlerinden, Yavuz Bülent Bakiler’in kayınpederi olan Yılanlıoğlu, 6 Temmuz 1992 günü İstanbul’da vefat etmiştir.

VAATLERİM

Vatandaşım verir isen oyunu,
Bacalardan duman tüttüreceğim
İnanın bak bozacağım oyunu,
Sizi düdük gibi öttüreceğim

Sayın vatandaşım sakın şaşırma,
Şaşırıp da benim sabrım taşıma
Serbest olacaktır mal mülk aşırma
Haramı helale kattıracağım.

Herkese kırk elli tencere tava
Elektrik, su, tezek, doğalgaz hava,
İnanın olacak hepsi bedava,
Cümlenize keyif çattıracağım.

Her hafta her eve sekiz kilo et,
Gence ihtiyara birer internet,
Gençleri kumara yaparak davet
Lotoyu totoyu tutturacağım.

Gülleri dökerek bütün yollara,
Birer koca bulacağım dullara.
Glikozu katacağım ballara,
Organik diyerek yutturacağım

Param pulum her şey sizin olacak,
Çalışma yok herkese izin olacak
Bunların hepsi de sizin olacak,
Terleyeni işten attıracağım

Doğruları dokuz köyden kovarım
Yalan dolan ile her işe varım,
Haksız olmazsanız hesap sorarım
Rüşveti herkese tattıracağım

Artık duyan duymayana söylesin,
Birazcık da onlar gönül eylesin,
Seçerseniz bu BERBATİ neylesin
Vallahi o zaman fittıracağım

BERBATİ (Yusuf DOĞDU)

BİR HAYATI VASFİ TAŞYÜREK VARDI YENİ YETMELER BİLMEZ ONU

Dr. Halil ATILGAN

Hayati Vasfi Taşyürek Kahramanmaraş ilinin Afşin ilçesinin Tanır beldesinde 17 Mayıs 1931 tarihinde dünyaya geldi. Babası Yüzbaşı Dede Efendi. İlk ve ortaöğrenimini Afşin’de tamamladı. Çocuklarının en iyi şekilde yetişmesini isteyen baba, Hayati’nin meslek sahibi olarak hayata atılmasını arzu ediyordu. Bu düşüncesinin gerçekleşmesi için oğlu Hayati’yi Afşin’e çok yakın olan Elbistan ilçesinde bir ayakkabıcı ustasının yanına çırak olarak verdi. Böylece Hayati Vasfi Taşyürek için de zorlu hayatın ilk maratonu başlamış oldu. Zorlu maratonun gelişmesini çok yakından takip eden hemşehrisi gazeteci, yazar Sıddık Demir’den dinleyelim¹:

“Asker bir babanın, kültür hayatımıza damgasını vuran bir evladı olan Hayati Vasfi Taşyürek, yüzbaşı rütbesiyle uzun dönem ordu bünyesinde görev yapmış Dede Efendinin oğludur. Bu rütbede emekli olan Dede Efendi çocuklarını kendi köyünde geleceğe hazırlamak ister. Tarımla uğraşmanın yanında Hayati’yi sanat öğreysin diye hemen yanı başında daha büyük bir şehir olan Elbistan’da kunduracı çırağı olarak bir esnafın yanına yerleştirir. Hayati, askerlik çağına kadar bu sanatı öğrenmek için gayret eder. Zaman içinde ustasının kızına âşık olur. Duruma muttali olan babası Dede Efendi, işe aleniyet kazandırsa da, Hayati’nin ustası bu işin olmaması için kestirip atar. Kızını mutlaka bir memura vereceğinden bahisle Hayati’yi işyerinden kovar. Böyle bir gönül ilişkisinden sonra şairimizdeki şairlik istidadı başlamış olur.

Yaşadığı zamanın tarım toplumu insan standartlarının istisnai bir örneğini teşkil eder. Çünkü bürokrat bir babanın oğlu olarak yetişme şartı ve alışkanlıkları ona akranları arasında zaten başka bir sıfat kazandırır. Yani köyde kasabada yaşar ama köylü kalmaz. İmkânları ölçüsünde ülkesinin birçok yerlerini gezer. Şiirlerinde hep büyük resmi yorumlar. O resmin problemlerine bigâne kalmaz. Doğuştan verilmiş olan yetenekleriyle de hayranlık uyandıran şairimiz Hayati Taşyürek, yaşadığı bölgenin dışa yansıyan

parlak yüzü olur hep. Fiziki görünümünün yanında, davudi sesiyle yapmış olduğu hitabetleri kayda değer özelliğidir. Medeni bir dış görünüm ve disiplinli bir yaşama biçimi neredeyse koskoca bir ilçenin medarı iftiharî durumunda olma özelliğine sahip olmuştur. Bu özelliğinden olmalıdır ki medeni cesaretine ilaveten girişimciliği veya yenilikçiliği de gelişmiştir. Çok yönlü bir kişilik sahibidir. O, temsil galibiyeti yükseklerde yer tutan birisidir. Şairdir, gazetecidir, siyasetçidir, yöneticidir. Şöhreti yaşadığı coğrafyanın sınırını çoktan aşmış biri olan şairimiz halkının değer yargısına sanatıyla hizmeti daima şiar edinmiştir.

Kendi kasabasının ilk belediye başkanı olarak yapmış olduğu hizmet aradan en az kırk yıl geçmesine rağmen halen aşılamamıştır. Bu anlamda kadir kıymet bilinir durumdadır. İsmi halen canlıdır. Şairliğin gelişmesinde katkısı olan arkadaşı Ferağî Sağ’ın tavsiyesiyle Hayati ismine ilaveten ‘Vasfi’ mahlasını almıştır. Bundan sonra Hayati Vasfi Taşyürek olarak bilinmeye başlamıştır sanat camiasında. Onu meşhur eden şiiri Lügatçemiz’dir. “

Ben merhum üstat Hayati Vasfi’yi 1970’li yıllarda Adana’da Atatürk Ortaokulu’nda müzik öğretmenliği yaptığım yıllarda tanıdım. O yıllarda her ne kadar da şiiri ayak sesinden tanımasak da güzel olan dizeleri tespit edebiliyorduk. Şair deyince Ümit Yaşar Oğuzcan, Turhan Oğuzbaş, Semsi Belli vb’nin aklımıza geldiği yıllardı o yıllar. Abdurrahim Karakoç’un Hasan’a Mektuplar şiirini ezbere okuduğumuz, arı gibi her çiçekten bal almaya çalıştığımız, pembe kâğıtlara aşk mektupları, sokaklara sevdiğimizizin adını tebeşirle yazdığımız, çiçeği burnunda delikanlı olduğumuz, cehaletin sıkıntılarını yaşayıp derde dermanı şarap şişelerinde aradığımız yıllardı o yıllar. O yıllar Abdurrahim Karakoç’u ilk defa Adana’ya davet ettiğimiz yıllardı. Karakoç’u o zamanlar kim bilirdi ki. Konya’da yayınlanan Devlet dergisinde şiirleri çıkıyor diye yayınlanmasını sabırsızlıkla beklediğimiz, sevda şiirleriyle yunup arındığımız, karasevdalı türküler dinlediğimiz, sabırla kuruğu helva yaptığımız, fırın ekmeğini yufka ekmeğin arasına sarıp da katık diye yediğimiz yıllardı o yıllar.

¹Sıddık Demir <http://siddik2-demir.blogspot.com.tr/2016/01/hayati-vasfi-tasyurek-sair-gaze-teci.html>

Dört baş nüfus bir de köpek
Çalış çalış boşa emek
Beş kişiye bir tas yemek
Yetsin diyom yetmiyor ki

(...) Ocakta olmaz korumuz
Kimseye yoktur zorumuz
Pinedeki horozumuz
Ötsün diyom ötmüyor ki

Çakari der oğlum kızım
Yüreğimde kat kat sızım
Altı telli kırık sazım
Ötsün diyom ötmüyor ki

diyerek Çakari mahlasıyla taşlamalar yazıp da komünist türküsü çalıp söylüyorsun diye hapse girdiğimiz yıllardı o yıllar. Gece ile gündüzün birbirine karıştığı, arı duru Türk evlâtlarına komünist, diğere faşist yakıştırmasının yapıldığı yıllardı o yıllar. Hâsılı şimdi çamla çırayla arayıp da bulamadığımız yıllardı o yıllar...

İşte Hayati Vasfi Taşyürek'i o heyecanlı yılların arifesinde daha önce de söylediğimiz gibi Adana'da Atatürk Ortaokulunda müzik öğretmenliği yaptığım yıllarda tanıdım. Günlerden bir gün öğrencilerimden biri Lügatçemiz başlıklı bir şiir getirdi. Sindire sindire okudum. Şiir müthiş bir ustalikle atamın, ecdadımın dilini anlatıyordu. Çok hoşuma gitti. Zira ustalikle değişik bir konu işleniyordu. Kafiyeler o kadar uyumluydu ki... Su gibi çağlıyor, ben Anadolu'yum diye ağlıyordu. Sözcüklerin Çukur-ova'da da kullanılmış olması beni daha da çok etkiledi. Hassaten etkilendim. Şimdi adı geçen şiiri okuyarak sizlerin de etkilenmesini sağlayıp sonra diyeceklerime devam etmek istiyorum. Buyurun şiiri hep beraber okuyalım:

*“Yemeniye kelik yoğurda katık
Bulgur pilavına aş derler bizde
Genç horoza celfin pilice ferik
Kümeşe yollarken kiş derler bizde*

*Büyük bakraca satır küçükse sitil
Kerpiç duvardaki hatıla katil
Tohumlara bider fidana çitil
Büyük leğenlere teş derler bizde*

*Kocamana iri ibriğe güğüm
Dünür isteyici ilmekse tüğüm*

*Rüşvete bartıl der şiire deyim
Rüya âlemine düş derler bizde*

*Mirasçıya hısımsı taksime paylaş
Huysuzlara vetsiz akrana taydaş
Hanıma küldöken flörte oynaş
Mendil sallamazlar hişt derler bizde*

*Az önce debiyak demine bayak
Kurnazlara koddos kibara kıyak
Çukur taşta galklık dağlara koyak
Yaz bahar eyyamı hoş derler bizde*

*Bir dakika bi ti döven ise gem
Kız kardeşe bacı ağabey edem
Güzel oluşa peh ilaçlara em
Su veren toprağa leş derler bizde*

*Verem ince ağrı öksürüğe çor
Merdivene süllüm konuşmaya şor
Meyilliye yörep acemiye tor
Bir kısım peynir var keş derler bizde*

*Âşık deyişatçı buyur ise ne
Peki demek için kısa yoldur he
Kenarı oyalı başörtüsüne
Bazen bürük bazen şeş derler bizde*

*Beğenecek hali tarif ederken
Ari sili gökçek -peh- derler bizde
Unutma emi der şehre giderken
Unutmam demezler eh derler bizde*

*Ameleye -ırgat- yokuşa- bayır-
Bıkkınlığa -ateh- sevaba -hayır-
Çokbilmişe -eke- kollaya -kayır-
Üzüm reçeline -teh- derler bizde*

*Görünüşe glap tuzaklara -al-
Dertlenmeye -maçça-
Fiyakaya -paya- övünme -koyal-
Demir çivilere “Mıh” derler bizde*

*Geçimsize “ırsız” gözele “keleş”
Çukura “esik” bedava “beleş”*

*Israra -tebelleş- gülece -kalleş-
Çocuk korkuturken -öh- derler bizde*

*Ölü öldü su sulandı deyimi
Un öğüttüm lafi daha iyi mi
Pakillara -kısmık- sözün kayımı
Yüksekli hattına -zeh- derler bizde*

*Nikâhlıya -haklı- yengeye -guma-
Dalkavuğa -göpçü- şaşkın mı -tama-
Ağız kavgamızın adı -cangama-
Anlaştık demezler -bah- derler bizde*

Öğrencime şiiri kimin yazdığını sordum. Bilmediğini söyledi. O zamanlar basın yayın devede kulaktı. Radyodan başka yayın aracı yoktu. Şiir beni çok etkilemişti. Yazarının peşine düştük. Kim yazdı acaba? Kim yazdı... Sora sora Bağdat bulunur derler ya... Bizimki de öyle olacak. Sora sora kimin yazdığını bulacağız. Uzatmayalım Lügatçe şiirinin yazarını sora sora bulduk. Çukurovalı Âşıklarla olan ilişkilerimiz bizi sonuca ulaştırdı. Şiirin yazarı Hayati Vasfi Taşyürek. Kahramanmaraş ilinin Afşin ilçesinin Tanır kasabasından. İlk edindiğimiz bilgi bu. Peki, bu bilgilerle nasıl ulaşılır ki diyerek beklemeye koyulduk. Elbet zaman en iyi çare... Bekliyoruz. Bir gün beş gün derken sabırla koruk helva oldu. ANDA (Ana Neşriyat Dağıtım Anonim Şirketi) şirketinin Güney Bölge Temsilcisi Mehmet Kaçar bizi Hayati Vasfi'ye ulaştırdı. Sanırım o sırada kendisi Tanır kasabasının Belediye Başkanıydı. Tanır da alabalık ürettiğini söylüyordu. Benim şiire olan tutkum, bağlamaya ve türküye olan sevdam, derleme yapmam üstatla dost olmamızı sağladı. Adana'ya geldiğinde konuğum olur, şiirler okur, sabahlara kadar sohbet eder unutulmaz geceler yaşadık. Hatta bir gün kendisinden Senem'in türküsünü derledim. Derlediğim türkü ve hikâyesi 1979 senesinde Sivas Folkloru dergisinin 74. sayısında yayınladı.

Sabahladığımız gecelerin birinde de üstada iptidai usullerle bir şiir bandı yaptık. Onun okuduğu şiirlere bağlamaya eşlik ettim. İlkel şartlarda kayıt edilen şiir bandı da gayet güzel olmuştu. Kaset elden ele, dilden dile dolaştı. Mehmet Kaçar çoğaltarak tüm dostlarına ulaştırdı.

O yıllar da terör tüm haşmetiyle devam ediyordu. Genç ihtiyar demiyor önüne geleni ezip geçiyordu. Bizim de dostluğumuzu ezip geçti. Can derdine düştük. Ölümünden kurtulmak için Adana'yı terk ettik. Benim Adana'dan ayrılmam uzun müddet boşa gezmem, üstatla dostluğumuza hançerledi. İpler koptu. Hani ne diyordu kamyon arkası yazısında şoför: Bizi çekemediler / Halat koptu. Bizimki de aynen öyle oldu. Terör bizi çekemedi ve halatı kopardı. Kader halatı kopardığı gibi un ettieledi. Üstatla yaptığımız bant bile yok oldu. O günleri hatırlatacak bir fotoğrafımız bile bu günlere ulaşmadı. Ulaşmasa da bende o günler hiç değerini kaybetmedi.

O usta bir şair, yenilikçi, hitabeti güçlü, güreşçi bir Hayati Vasfi Taşyürek'ti. Politikacıydı. Yunus hayranı olmasına rağmen Akif tarzında şiirler yazması onun edebi yönden en belirgin özelliği idi. Güreşle ilgisi ise onun pek bilinmeyen özelliklerindendi. Onun bu yönünü sevgili dostum, ağabeyim, şair, yazar-avcı-atıcı dünya güreş şampiyonu merhum İsmet Atlı'dan öğrenmiştim. İsmet Atlı Hayati Vasfi'nin de iyi dostlarından idi. Yaşadıkları hatıralarını ilk ağızdan dinledim. Maalesef büyük eksiklik... Yaşanmış olan o hatıraları kayıt altına almadık. Bir gün böyle bir yazı yazacağımız hiç aklımıza gelmedi. Çukurova'da böyle ihmalliklere böğrü düşüklük derler. Biz de bu konu da böğrü düşüklük yaptık. Artık ne desek boş... Ne yazık ki zamanı geri getirmek de çok zor. Zaman geri gelmeyeceğine göre biz mevcutlarla yetinmeye çalışıp güçlü şair için tespitlerimizi aktarmaya devam edelim.

O bir gönül adamıydı. Deli gönlü onu bir gün aldı götürdü Binboğaların başına. Oradan Çukurova'ya seslendi. Yol düşürdü Karacaoğlan'ın ayak bastığı topraklara. Burası Çukurova... İşte Seyhan, Ceyhan, Adana... Adana'da Bayrak Şairi Arif Nihat Asya'yı hatırladı:

*Rengi on altı devlet kuran yüce neslimin
Zaferleri uğrunda sebil ettiği kandır
Ey gaziler şehitler al bayrağın yoluna
Sizler gibi bizimde canlarımız kurbandır*

diyerek duygularını dile getirdi. İki gönül eri bir oldu Çukurova'da: Arif Nihat Asya ve Hayati Vasfi

Taşyürek. İki birden koro halinde vatan, millet, bayrak diye seslendi. Bu iki ünlü şairin birlikteliğini Yavuz Bülent Baki'lerden dinleyelim².

“Ben, yirmi yıl Arif Nihat Asya'nın yanında yöresinde oldum. Meclislerinde bulundum. Paltosunu tuttum. Çantasını taşıdım. Evinde, hatıralarını dinledim, kimseye anlatmadıklarını bana yazdırdı. Gideceği yerlere arabamla götürüp getirdim. 5 Ocak 1975 tarihinde, Ankara Hasta-hanesi'nin 318 numaralı odasında Hakka yürüdüğü gün yanındaydım. Hayati Vasfi Taşyürek isimli değerli bir şairimiz vardı. Şiirlerini umumiyetle halk tarzında yazardı. Yıpranmamış kafiyelerle, söylenmemiş duygularla şiir söylerdi. Arif Hocanın Yürek isimli bir şiir kitabı çıkınca, onu Hayati Vasfi Taşyürek'e şöyle bir ithafla imzalamıştı: Bir şairin kat'iyyen taş yürekli olmayaçağını, olamayacağını göstermek için, Allah seni şair özelliğiyle yaratmış Hayati Vasfi Taşyürek” Ona, Üstat Arif Nihat böyle demişti. Biz de onun taşyürekli olacağına hiçbir zaman inanmadık zaten. İnansak da olmazdı. Ama ne yazık ki Yenimahalle Postahanesi'nin önünde jeton satarak bu dünyadan göçüp gittiğine inandık.

Evet, Hayati Vasfi Taşyürek ömrünün son günlerinde Ankara'da Yenimahalle Postahanesi'nin önünde jeton satarak ekmek parasını temin etmeye çalışıyordu. Jeton satarak da bu dünyadan göçtü gitti. Jetoncu amca olarak aramızdan ayrıldı. Bu ayrılış Koca Çınar Hayati Vasfi'nin şanına hiç yakışmadı. Onun aramızdan ayrılışı asla böyle olmamalıydı. Böyle ayrılmamalıydı. Vay koca yürekli Hayati Vasfi vay. Sen bu günleri de mi görecektin. Erciyes'ten, Binboğaz'dan Toros Dağları'ndan, Çukurova'dan Anadolu'ya heykiren Koca Çınar. Sen: Bu kadar nankör bir anlayışın koca yürekli şair Hayati Vasfi'si olamazsın. Vatan, bayrak, millet için dizini dövdüğün günlerin sonu seni jeton satırmaya kadar götürdü. Sattırınlar utansın. Onlar kimse yazıklar olsun. Senin kadrini kıymetini bilmeyen nankörler utansın. O nankör bensem de...

Ey efsane şair Hayati Vasfi... Biliyorum ki küskünsün. Üzgünsün. Ama ben diyorum ki... Şiirlerini okuyan her kimse jeton satarak öldüğünü

² Yavuz Bülent Bakiler, Arif Nihat Asya İhtişamı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2010.

duyunca utanacak, yerin dibine geçecek. Fakat sen her zaman dimdik ayakta duracaksın. Durmaya da devam edecek, tıpkı Abdurrahim Karakoç gibi şiir dünyasının önde gelen isimlerinden biri olduğun hiçbir zaman unutulmayacak...

Ha, Karakoç deyince aklıma geldi. Sen de bilirsin hemşehrindir. Anadolu'da Bahar adlı şiirinde:

“Çıkıp baksan Çamlıca'nın başına
İki kıt'a bir boğazda aşına
Karakoç'um gel yorulma boşuna
İstanbul'u tarif etmek zor şimdi”

diyor. Ben de diyorum ki: Halil Atılğan gel yorulma boşuna, ömrünü tüketme. Hayati Vasfi'yi anlatması zor şimdi diyor, bin rahmet diliyor, Cemal Safi'nin senin için yazdığı Gardiyan şiiriyle sözlerimi noktalamak istiyorum.

“Kader kurbanına mağrur bakışın
Esaretten beter kor be gardiyan.
Taşyürek denince şöyle bir düşün
Önünde saygıyla dur be gardiyan

Söyle gaspı mı var cinayeti mi
Neden engellersin ziyaretimi
Kime arz edeyim şikâyetimi
Adalet nerede var be gardiyan

Dostun kelamını sıradan sanma
Henüz çözülmeyen öyle muamma
Bu milletten şair çok çıkar amma
Hayati gibisi zor be gardiyan

Bir kez düşmeye gör aşkın narına
Yanardağlar volkan kusar bağrına
Kerem nasıl yanar Aslı uğruna
Sen bir de Vasfi'ye sor be gardiyan

Şayet meraklıysan bülbül diline
Dokunman kâfidir gönül teline
Yeter ki üstadın mahir eline
Bir kâğıt bir kalem ver be gardiyan

Yaşlı gözlerimde hasret tütmede
Kimi esirgesem elden gitmede
Tek ona saygıda kusur etme de
Cemal'i çarmıha ger be gardiya